

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Nielsen, R.

Philosophiske Grundproblemer : Festskrift i
anledning af Universitets Firehundredaarsfest
Juni 1879.

Udgivet år og sted | Publication time and place: København : Gyldendal, 1879

Fysiske størrelse | Physical extent:

77 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

3,-18

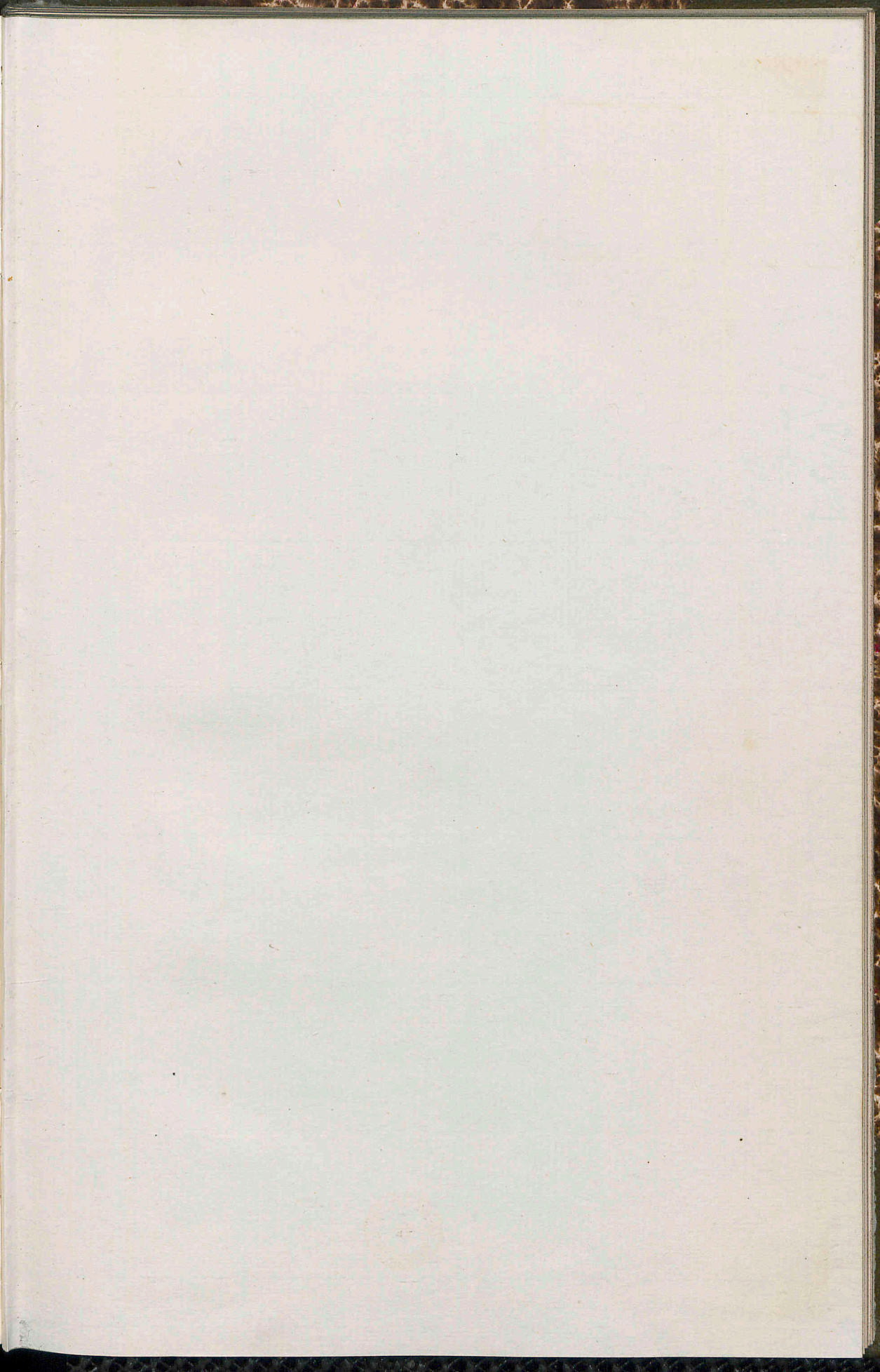
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 38°

1 1 03 0 8 00329 3

+Rex

PHILOSOPHISKE GRUNDPROBLEMER,

FREMSTILLEDE

AF

R. NIELSEN.

FESTSKRIFT

I

ANLEDNING AF UNIVERSITETETS

FIREHUNDREDAARSFEST

JUNI 1879.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.

1879.

3. - 18.

PHILOSOPHISKE GRUNDPROBLEMER,

FREMSTILLEDE

AF

R. NIELSEN.

FESTSKRIFT

I

ANLEDNING AF UNIVERSITETETS

FIREHUNDREDAARSFEST

JUNI 1879.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ.

1879.

Rettelser.

Side 32, Linie 7 fra neden: Tirgen læs: Tingen
- 51, - 10 fra neden: materialistisk læs: idealistisk.

PHILOSOPHISKE GRUNDPROBLEMER,

FREMSTILLEDE

AF

R. NIELSEN.

Philosophien har ikke som andre Videnskaber den Fordeel at kunne bygge paa umiddelbart faste Forudsætninger, uomtvistelige Grundsætninger; thi der gives i den hele Philosophie ikke en eneste Sætning, der staaer saa fast, at den jo, naar den behandles for sig, kan angribes af Kritik og opløses i Dialektik. Af den Grund kan Philosophien da heller ikke ret vel udstykke sine Beviser, saaledes som f. Ex. Mathematiken. Endskjøndt de mathematiske Beviser maae foredrages i stræng Orden, naar fuld, videnskabelig Indsigt skal opnaaes, saa udsætter Matematikeren sig dog ikke for nogen væsenlig Misforstaaelse, hvis han i et eller andet Øiemed behandler en særlig Opgave isoleret. De Kyndige vide, hvorledes Forudsætningerne kunne bevises, og de, hvis Forkundskaber ikke strække til, lade sig nøie med Beviisførelsens Resultat, stolende paa, at Grundlaget er fast. Men paa en saadan tillidsfuld Imødekommen tør, det ligger i Sagens Natur, den Philosopherende ikke gjøre Regning. I Philosophien kan intet Beviis staae alene; Behandlingen af en særskilt Deel maa laane sit Lys fra det Hele, og det omfattende Systembeviis, saa at sige, være transparent i hver enkelt Beviisførelse. Men nu er det bekjendt af Philosophiens Historie, at Systemerne afløse hverandre, saa at de foregaaende altid falde for de efterfølgende. Vel er dette for en Deel ogsaa Tilfældet i de øvrige Videnskaber, men med den rigtignok meget betydningsfulde Forskjel, at visse Opdagelser, Methoder og Beviismaader enten forblive uantastede eller dog under en videre gaaende Udarbeidelse afgive Støttepunkter, kjendelige

Udgangspunkter for videre Fremskridt. Anderledes i Philosophien. Her kan et nyt Synspunkt, en ny Tanke, en ny Idee ikke træde ud i Verden saaledes, som en fysisk eller naturhistorisk Opdagelse. Naar et philosophisk System med sit Princip og sin eiendommelige Methode hjemfalder til kritisk Opløsning og taber sin Anseelse, saa bliver det Hele saaledes omsmeltet, at man i den nye Støbning vanskeligt kan kjende, hvad det Blivende egenlig er, som det Forudgaaende afsatte. Betragter man Sagen udelukkende fra denne Side, skulde man fristes til at troe, at Philosophien ikke var nogen sand Videnskab. Men Betragtningen er eensidig og derfor vildledende; det Vildledende ligger i, at man henter sine Forbilleder fra andre Videnskaber og anvender en Maalestok, som ikke passer. Philosophien maa nødvendig have sin ideelle Eiendommelighed; hvad der væsenlig tilhører Tankernes usynlige Verden kan umulig have samme Mærketegn, som det, der lader sig demonstrere af stykkeviis satte Betingelser eller paavise i synlige Kjendsgjæringer. Seet under Tankeudviklingens og den i Klarhed voxende Bevidstheds Synspunkt viser det sig derimod, at Philosophien i stadig, historisk Fortsættelse arbejder paa Løsningen af visse altid tilbagevendende Problemer, at enhver Tænkere, som ved at stille et eller flere af disse Problemer i en for Undersøgelsen fordeelagtig Belysning har givet et Bidrag til Løsningen, bliver staaende som en fremragende Skikkelse i Philosophiens Historie, og at hans Indsats vedbliver at virke, om end hans Skole for længst er ophørt. Til nærmere Forstaaelse heraf og for, om muligt, at bidrage til en noget klarere Opfattelse af Philosophien som Videnskab, henledes Opmærksomheden paa efterstaaende Problemer.

I.

Erkjendelsesproblemet.

Blandt de Philosopher, som i nyere Tid have behandlet Spørgsmaalet om den menneskelige Videns Betingelser og Grændser, indtager Imm. Kant uimodsigelig den første Plads, om end ikke ved de Resultater, hvortil hans Undersøgelser

førte ham, saa dog ved den Maade, hvorpaa han har stillet Problemet. Forud gaaende Tænkere, hvad enten de, som Locke, lagde Eftertrykket paa Sandserne, eller, som Leibnitz, paa Forstanden, have uden videre forudsat, at vi af Erfaring vide, hvad Erfaring er, at Erfaring er Noget, der forstaaes af sig selv; men Kants „Kritik der reinen Vernunft“ viser, at Erfaring netop ikke er Noget, der forstaaes af sig selv, at vi for at udfinde, hvilke Erkjendelser vi kunne øse af Erfaringens Kilder, maae gaae tilbage til Erkjendelsens ufravigelige Grundbetingelser og begynde med Spørgsmaalet om Erfaringens Mulighed.

Det er indlysende, at de Forudsætninger, den Erkjendende selv maa medbringe, for at kunne gjøre en Erfaring, ikke kunne være laante af Erfaring, om de end først ved Erfaringens Hjælp kunne komme til Bevidsthed. Hvilke ere da disse Forudsætninger? Uden Sandsning er det umuligt at opfatte det Sandselige, og uden Forstand umuligt at bestemme det Sandsede: Erfaring er betinget af Sandsning og Tænkning; men hvoraf er Sandsningen betinget og hvorledes forholder det sig med Forstanden? Al Sandsning beroer paa en Anskuen. At sandse en Gjenstand i Rummet er lige saa umuligt uden Rumsanskuelse, som det er umuligt at opfatte en Forandring i Tiden uden Tidsanskuelse. De rene Anskuelser: Rum og Tid, ere altsaa apriorisk nødvendige Forudsætninger for al Sandsning og derved for al Erfaring. For at skaffe sig et positivt Indhold maa Tænkningen slutte sig til Sandsningen; tki Forstanden er ingen anskuende Evne, og den gamle Metaphysiks Forsøg paa at aabne sig en overnaturlig Verden og ved den rene Forstand at gjøre Opdagelser af oversandselige Ting, ere phantastiske. Men at Sandsningen ikke kan bringe det til at gjøre nogensomhelst Erfaring uden Forstandens Bistand, indsees deraf, at det ene Sandseindtryk ikke kan kjendes fra det andet uden en skjellende Virksomhed, og den ene Forestilling ikke bestemmes ved den anden uden en dømmende Virksomhed. Den dømmende Forstand vilde ikke kunne udøve sin Virksomhed, dersom den ikke selv *a priori* indeholdt de Stambegreber, Kategorier, af hvilke de logiske Domme nødvendig maae være betingede.

Hvilke disse Kategorier ere, og hvor mange de ere, kan sees af Dommenes Inddeling i den formelle Logik. Saaledes viser sig den hypothetiske Dom at være grundet paa Kategorierne Aarsag og Virkning, og den disjunctive paa Kategorien Vexelvirkning. De aprioriske Forstandskategorier ere altsaa uundværlige for al Tænkning og derved for al Erfaring.

De rene Sandseanskuelser og de aprioriske Begreber maae nødvendig være grundforskjellige, ja ueensartede, efterdi Sandserne ere ueensartede med Forstanden; det Spørgsmaal opstaaer da, hvorledes det er muligt, at saa ueensartede Former kunne forenes i den erkjendende Bevidsthed. Vi henvises til Indbildningskraften, som, paa den ene Side intellectuel, paa den anden Side sandselig, ved Hjælp af Tidsanskuelsen, afgiver et apriorisk, for Erfaringens Mulighed nødvendigt Schema. Det er f. Ex. ikke nok at have forvissat sig om Aarsagsbegrebets Gyldighed som Begreb alene; her fordres en Betingelse for Begrebets Anvendelse paa Tilsyneladelserne i den sandselige Verden, hvorved den bestemte Tidsorden faaer afgjørende Betydning.

Ved at paavise de subjective, for al Erfaring gjældende Grundbetingelser saaer Kant sig istand til at overvinde D. Humes empiriske Skepticisme. Hume forkastede Aarsagsbegrebet som et Slags Vanebegreb, hvortil ingen Erfaring svarer. At Tingene følge med og efter hverandre, kunne vi erfare, men at det Ene er Aarsag til det Andet, kunne vi ikke erfare; det, vi af Vane kalde Aarsag, er os lige saa ubekjendt som det, vi kalde Kraft. Kant giver for saa vidt Hume Ret, som han godtgjør det Urimelige i at ville aflede Aarsagsbegrebet af Erfaring; men idet han med det Samme beviser, at ingen som helst Erfaring er mulig uden Aarsagsbegreb, hævder han seierrig og een Gang for alle dette Begrebs apriorisk-empiriske Gyldighed saa eftertrykkelig, at Erfaring og Aarsag efter ham maae siges at staae og falde med hinanden. I særlige Erfaringstilfælde kan det ofte være tvivlsomt, hvad Aarsagen er til en stedfindende Begivenhed. Naar A, B og C ledsages af D, kan det maaskee være A, maaskee B, maaskee C, maaskee A og B,

maaskee A og C, maaskee B og C, maaskee A, B og C i For-
ening, hvori Aarsagen til D maa søges; til Afgjørelse af slige
tvivlsomme Tilfælde kan man anvende Induction, men Inductio-
nen forudsætter netop, at der maa være en Aarsag.¹⁾

Her er, vel at mærke, ikke Tale om Forholdet imellem Aar-
sagen og Tingen selv, der falder udenfor vor Bevidsthed, men kun
om Aarsagsbegrebets Nødvendighed for vor Erfaring. Et vil-
kaarligt Spil af Sandsninger og Forestillinger er kun af subjek-
tiv Betydning og giver ingen Erfaring. Hvis en Mængde Led
a, b, c, d o. s. v. uophørlig forandrede deres Orden og indbyr-
des Stilling uden nogen som helst tænkelig Grund, da vilde vi
vel være nødte til at opfatte disse Forandringer i Tiden, men
Tidsfølgen vilde ikke give os noget Begreb om Aarsag og selv-
følgelig heller ingen Erfaring. Dersom Billedet af et Huus,
f. Ex., hvert Øieblik forandrede saaledes, at det snart vendte
Rygningen nedad, snart opad og ved Delenes Omflytning antog
Skikkelse snart af et Taarn, snart af en Hvalfisk, da maatte vi
søge Forandringernes Grund i vor egen Indbildning og kunde
paa ingen Maade henføre et saadant Billede til nogen Erfarings-
gjenstand. Der maa for Erfaringens Skyld være Noget, der

¹⁾ „Zwar scheint es, als widerspreche dieses allen Bemerkungen, die man
„jederzeit über den Gang unseres Verstandesgebrauchs gemacht hat, nach
„welchen wir nur allererst durch die wahrgenommenen und verglichenen
„übereinstimmenden Folgen vieler Begebenheiten auf vorhergehende Er-
„scheinungen, eine Regel zu entdecken, geleitet worden, der gemäss gewisse
„Begebenheiten auf gewisse Erscheinungen jederzeit folgen, und dadurch
„zuerst veranlasst worden, uns den Begriff von Ursache zu machen. Auf
„solchen Fuss würde dieser Begriff bloss empirisch sein und die Regel,
„die er verschafft: dass Alles, was geschieht, eine Ursache habe, würde
„eben so zufällig sein, als die Erfahrung selbst; seine Allgemeinheit und
„Nothwendigkeit wären alsdenn nur angedichtet und hätten keine wahre
„allgemeine Gültigkeit, weil sie nicht *a priori*, sondern nur auf Induction
„gegründet wären.... Freilich ist die logische Klarheit dieser Vor-
„stellung einer, die Reihe der Begebenheiten bestimmenden Regel, als
„eines Begriffs von Ursache, nur alsdenn möglich, wenn wir davon in
„der Erfahrung Gebrauch gemacht haben; aber eine Rücksicht auf die-
„selbe als Bedingung der synthetischen Einheit der Erscheinungen in der
„Zeit, war doch der Grund der Erfahrung selbst und ging also *a priori*
„vor ihr vorher.“ Kritik der rein. Vernunft. Leipzig 1838. S. 201.

nøder os til at sætte det Ene forud og det Andet efter; det er, med andre Ord, den nødvendig bestemte Tidsorden, der udtrykker Forholdet mellem Aarsag og Virkning. Nødvendigheden er apriorisk, thi den er en Begrebsnødvendighed; med denne Nødvendighed bliver Gjenstanden bestemt ved Erfaringen, og Erfaringen ved Gjenstanden.¹⁾

Man vil heraf forstaae, at Kant med ubøielig Følgestræng-
hed maa gjøre Skilsmisse mellem Erfaringsgjenstanden (Phænomenet) og Tingen i sig. Der maa være Noget, som uafhængigt af os, giver vore tomme Erkjendelsesformer, de sandselige saa vel som de intellectuelle, et virkeligt Indhold og bestemmer vor Opfattelse af Gjenstanden; men at Gjenstanden, saaledes som vi opfatte den, umulig kan være lig med Tingen selv, er en ligefrem Følge af, at den ved at gaae igjennem vore subjective Erkjendelsesmedia nødvendig maa faae et subjectivt Anstrøg. Vor Opfattelse af Tingen er en Forandring af Tingen: vi see Objecterne gennem farvede Brillen.

Den skarpe Adskillelse mellem Tingen i sig og dens Tilsyneladelse finder Anerkjendelse i den exacte Videnskab, navnlig i Sandseorganernes Physiologie. Helmholtz har²⁾ med Eftertryk fremhævet, at vore Billeder og Forestillinger ere Virkninger, som de anskuede og forestillede Objecter frembringe paa vort Nervesystem og derigjennem paa vor Bevidsthed. Her er en Vexelvirkning mellem et Udenfra og et Indenfra, og Phænomenets Aarsag er netop denne Vexelvirkning. At spørge, om den Forestilling, jeg har om et Bord, dets Form, dets Fasthed, dets

¹⁾ „Der Begriff, der eine Nothwendigkeit der synthetischen Einheit bei sich führt, kann nur ein reiner Verstandesbegriff sein, der nicht in der „Wahrnehmung liegt, und das ist hier der Begriff des Verhältnisses „der Ursache und Wirkung, wovon die erstere die letztere in der „Zeit, als die Folge, und nicht als etwas, was blos in der Einbildung „vorhergehen (oder gar überall nicht wahrgenommen sein) könnte, be- „stimmt. Also ist nur dadurch, dass wir die Folge der Erscheinungen, „mithin alle Veränderung dem Gesetze der Causalität unterwerfen, selbst „Erfahrung d. i. empirisches Erkenntniss von denselben möglich; mithin „sind sie selbst als Gegenstände der Erfahrung, nur nach eben dem „Gesetze möglich.“ Anf. Skr. S. 196—97.

²⁾ Handbuch der physiologischen Optik. Leipzig 1867. S. 442—flgd.

Farve, Tyngde o. s. v., stemmer overens med den virkelige Ting, er det Samme som at spørge, om en Tone er rød, guul eller blaa. Tingene bestemmes ved deres Egenskaber, og Egenskaberne ved Vexelvirkning med vore Bevidsthedsorganer og med andre Ting. Zinnober er rødt, vel at mærke, for dem, der kunne adskille Farver, men sort for de Rødblinde. Uagtet de Sidste, efter Vexelvirkningens Lov, have samme Ret i deres Dom, som de Første, saa sige vi dog i Almindelighed: Zinnober er rødt; ligeledes tillægge vi ofte Tingen en Egenskab, som om den tilkom Tingen i sig, skjøndt denne Egenskab kun gjælder for Tingens Vexelvirkning med andre Ting, som, naar vi sige: Bly er opløseligt, og underforstaae: i Salpetersyre, ikke i Svovlsyre. Resultatet er, at vore Forestillinger om Tingene kun have praktisk Betydning. Vore Betegnelser, vore Ord og Udtryk ere kun Symboler; af disse Symboler kan der dannes et Sprog, betegnende for vore Iagttagelser, exacte Undersøgelser og videnskabelige Erkjendelser, men som Intet, aldeles Intet har med Tingenes Væsen at gjøre.

Dersom dette nu er Undersøgelsens sidste, afgjørende Resultat, dersom Erkjendelsesproblemet hermed een Gang for alle er løst, at sige i Principet, dersom al videre gaaende Forskning kun vil tjene til en yderligere Stadfæstelse af den kantiske Theorie: saa maae ikke alene Fichtes, Schellings og Hegels Arbeider betragtes som forfeilede, men ethvert fremtidigt filosofisk Forsøg paa at belyse Tilværelsens Væsen og Grund maa afvises som ufrugtbart og for Videnskaben vildledende. Hvorledes det end forholder sig, saa meget er vist, at den kantiske Erkjendelselære har en Tvetydighed, der maa drages frem for Lyset. Grundspørgsmaalet er: hvorledes kan det, som fylder vore Erkjendelsesformer med reelt Indhold, være saa absolut ueensartet med disse Former, at Tingen selv maa forblive os aldeles ubekjendt?

Lad os kalde det Ubekjendte X og holde os til en bestemt Gjenstand, f. Ex. et Bord. At vi opfatte Bordet i Rummet og tillægge det en begrændset Udstrækning, hvorved det faaer sin Skikkelse, er indlysende; men den rene Rumsanskuelse giver

os intet virkeligt Bord. Bordet er ikke en Frembringelse af vor egen Indbildningskraft; her er et Noget, der virker paa vore Sandser, navnlig paa Synet og Følelsen, dette Noget er X. Bordet, det virkelige Phænomen, kommer altsaa istand ved to ueensartede Bidrag, et subjectivt fra os selv, og et objectivt fra Tingen i sig. Vi kunne symbolisere det ved en Ligning:

$X + Y = P_{x,y}$, idet X betegner det Objective, Y det Subjective og $P_{x,y}$, en Function af X og Y, Phænomenet. Sættes $Y = 0$ saa forsvinder det Subjective, og $X = P_x$, det i Phænomenet, som alene skyldes det Objective, staaer tilbage. At P_x ikke selv kan være Phænomen, at der maa Subjectivitet til, for at gjøre Tingen til Phænomen, har Kant fortræffelig viist; men hvorledes det skeer, eller endog Muligheden af, at det kan skee, lader han staae hen i al Tvetydighed. — Hvorledes forholder sig nu egenlig X til $P_{x,y}$, det af Bordet udfyldte Rum? Man kan forestille sig Sagen paa flere Maader. X kan uden at fylde noget Rum antages at gjøre et Indtryk paa Sjælen af den Beskaffended, at den bestemte Rumudfyldning nøiagtig svarer til Indtrykkets Intensitet. Det virkelige Bord er altsaa ingenlunde et af X udfyldt Rum, thi X-Indtrykket bevirker kun, at Subjectiviteten, der selv udfylder det givne Rum, maa bilde sig ind, at det er en virkelig Gjenstand, der fylder det. Denne Antagelse maa forekomme os urimelig, især naar vi betænke, at Bordet ikke blot er en Synsgjenstand, men ogsaa en Gjenstand for Følelsen. Overalt, hvor vi berøre Bordfladen, fornemme vi Realiteten. Men Realiteten af enhver Sandsning hidrører jo fra X-Indtryk; der maa da være lige saa mange forskellige X-Indtryk som Bordets Flade har Dele, og disse Indtryk, hvis Forskjel her er en Stedforskjel, maae nøiagtig være ordnede og fordeelte paa tilsvarende Maade som Fladens Dele, d. v. s. ordnede og fordeelte i Rummet. Dog heller ikke denne Antagelse tilfredsstiller, thi deraf vilde jo følge, at der til Phænomenet af et fiirkantet Bord vilde svare, om ikke just et fiirkantet X, saa dog X-Indtryk, der nøiagtig passe paa det Fiirkantede, til Phænomenet af et rundt Bord X-Indtryk, der passe paa det Runde, o. s. fremdl. Adskiller man de Ind-

tryk af X, der gjøre Rumsbestemmelserne virkelige, fra X selv som det, der er udenfor Rummet, da har det udenfor Rummet værende X jo slet Intet med de virkelige Rumsphænomener at gjøre; dets Betydning for en Udfyldning af Rumsanskuelsen er reduceret til Nul¹⁾).

Lignende Vanskeligheder indstille sig, naar vi betragte de phænomenale Forandringer, der give Tidsanskuelsen virkeligt Indhold. Substansphænomenet viser os det i Tiden Blivende, Accidensphænomenerne det i Tiden Vexlende, og dog maa Substansen karakteriseres ved Accidenserne, og Accidenserne ved Substansen. Nu spørges: er det eet og samme X, der bestemmer Virkeligheden saavel af Substansphænomenet som af Accidensphænomenerne, eller er her to Slags X? Antage vi det Første, saa indlægge vi den selvsamme karakteristiske Forskjel i X, som i Phænomenerne. Som Substansens X bliver det i Tiden, som Accidensernes X vexler det i Tiden; dette vil da med andre Ord sige, at Tingen i sig, det Ubekjendte, kun er istand til at fylde vor Tidsanskuelse med virkeligt Indhold paa den ufravigelige Betingelse, at det saavel fra Substansens som fra Accidensernes Side indgaaer i Tiden, bliver i Tiden og forandrer sig i Tiden. Men denne Antagelse staaer jo i aabenbar Strid med den kantiske Forudsætning. Foretrække vi det Sidste og sætte et X for Substansen, et andet for Accidenserne, da vil Mangfoldiggjørelsen af X ogsaa fortsættes videre. Det er da ikke nok med et almindeligt X for Substansen i Almindelighed, vi maae have et særegt X for hver særegen Substans, et Svovl-X for Svovlsubstansen, et Kul-X for Kulsubstansen, et Jern-X for Jernsubstansen o. s. v.;

¹⁾ Antager man, at X paa en vis negativ Maade reflecterer sig i sine til Rumsanskuelsen henvisende X-Indtryk ligesom X-Indtrykkene reflectere sig i Erfaringsgjenstandene, saa faaer man et X-Phænomen bagved ethvert Erfaringsphænomen; men da det X, der staaer bagved X-Phænomenet, igjen maa reflectere sig i et X-Phænomen, der endnu mere fjerner sig fra Rumsformen, saa faaer man X-Phænomen bagved X-Phænomen i det Uendelige, inden man naaer til det sidste, fra Rummet adskilte X, den rene „Ding an sich“.

hvad Accidenserne angaaer, vil det være tvivlsomt, hvorvidt vi kunne nøies med eet X for hver Accidensgruppe, eller om der behøves lige saa mange X'er, som der er Accidenser i hver Gruppe. Den kantiske Fordobling: Phænomen og Ting i sig, kommer i denne Belysning stærkt til at minde om den platoniske: Bordet og Bordheden, Hesten og Selvhesten. Hvorledes man end vender og dreier det, bliver følgende Spørgsmaal at besvare: Kan X indgaae i Forandringer eller kan det ikke? Kan det ikke, da holder det sig ganske rigtig uden for Tiden, men saa blive ogsaa alle Forandringsphænomener til X-forladte, uvirkelige Skin. Kan X være med i Forandringerne og give dem Præg af Erfaringsvirkelighed, da maa dette Virkelighed Givende ogsaa paa en eller anden Maade selv ingaae i Tidsbestemmelser og være med i Tiden. At optage de X-Indtryk, der bestemme Forandringerne, i Tidsanskuelsen, og dog lade X være udenfor Tidsanskuelsen, er en Urimelighed, thi det er en Modsigelse.

Den kantiske Erkjendelseslære indskærper, at vore Forstandsbegreber kun have Gyldighed ved Bestemmelsen af Erfaringens Gjenstande og ikke finde nogensomhelst Anvendelse paa Tingen i sig. Men, naar Tingen i sig falder udenfor alle Begrebsbestemmelser, hvorledes kan den da bestemmes? Den skal ikke kunne bestemmes ved Sandsning, da den strængt holdes udenfor Rummet og Tiden; den maa altsaa bestemmes ved Tænkning. Da nu Forstanden umulig kan forskaffe sig andet positivt Indhold end det, den erholder fra Sandsningen, maa Følgen heraf jo blive, at Tingen i sig kun kan bestemmes negativt. Man skulde nu formode, at den eneste Bestemmelse, der turde gives af X, vilde være den, at det udelukker alle Bestemmelser. Det maatte da være lige saa ubestemt, at det er, som at det ikke er, lige saa ubestemt, at det gjør Indtryk paa vore Sandser, som at det ikke gjør Indtryk o. s. v. Men i denne Formodning blive vi høilig skuffede. X bliver udtrykkelig bestemt ved en Forstandshandling; det bliver bestemt ved en Dom, ikke ved en negativ, men ved en positiv Dom: Tingen i sig er. Væren, et Forstandsbegreb, bliver her,

tværtimod Theoriens Forskrift, anvendt paa X. Væren betegner Realitet, noget Positivt; hvorfra faaer Forstanden dette Positive? Ikke fra Sandsningen, thi Sandsningen giver kun det, som kan opfattes i Rum og Tid. Heller ikke fra et Andet end Sandsningen, thi her er jo intet Andet, der kan give Forstanden det Positive. Saa maa X vel kjendes indirect paa sine Virkninger, d. v. s. paa de Sandseindtryk, hvis Aarsag det er. Men ogsaa denne Antagelse har Theorien udelukket, thi Aarsag er et Forstandsbegreb lige saa vel som Virkning. Ved at bestemme Tingen i sig som en ubekjendt, uden for Forstand og Sandsning liggende Aarsag, en Aarsag, der skal tænkes som objectiv og dog ikke kan tænkes objectiv, en Aarsag, der i sine Virkninger, for Virkelighedens Skyld, maa sandses og dog ikke kan sandses, har Kant, istedenfor at vise Erfaringens Mulighed, tværtimod beviist Erfaringens Umulighed.

Er der slet ingen objectiv Form, som kan tilkomme Tingen i sig, da maa dette Ubekjendte nødvendig løse sig op i en taaget Mulighed, en *ὑλη ἀμορφος*, og mangle al objectiv Selvstændighed. Det er da saa langt fra, at den i sig ubestemte Mulighed kan siges at bestemme vore subjective Formers objective Indhold, at den tværtimod laaner sine tilsyneladende Virkelighedsformer fra os og først ved dette Laan faaer Skin af noget Objectivt. — Her er imidlertid en Betragtning, som fra kantisk Side kan fremhæves. Vistnok maae vi tillægge Tingen i sig objective Former, saa sandt vi tillægge den objectiv Gyldighed, men Sagen er, at vi slet ikke kjende disse objective Former. Vel kan det ikke være Former som vore; men hvem kan bevise, at der ikke gives andre Tilværelsesformer end dem, der ligge til Grund for vor Sandsning og Tænkning? Ikke at tale om vore fem Sandser, Synets, Hørelsens, Lugtens, Smagens og Følelsens karakteristiske Forskjelligheder, saa vel indbyrdes som hos de forskjellige Individuer, eller om Muligheden af, at erkjendende Væsener kunne have baade flere og skarpere og finere Sandser end vi, saa er der jo intet Menneske, der kan indestaae for, at vore aprioriske Anskuelser og Kategorier endog blot tilnærmelsesviis svare til de objective, i

Tingen selv udtrykte Formbestemmelser. Er ikke Rummets og Tidens Objectivitet problematisk? Maae vi ikke, selv hvad Erfaringsgjenstande angaaer, gjøre Forskjel mellem Tingens Begreb og vort ufuldkomne, ofte feilfulde Begreb om Tingen? — Her have vi igjen Tvetydigheden.

Det falder neppe noget fornuftigt Menneske ind at nægte Ufuldkommenheden af vor Rumsanskuelse, naar det gjælder en klar og tydelig Opfattelse af bestemte, fleersidig combinerede og derved indviklede Forhold i Rummet. At construere i Rummet er just ikke nogen let Sag. Skulde Nogen drage dette i Tvivl, da behøver han kun at gjøre et endog blot foreløbigt Bekjendtskab med den analytiske Geometrie; han vil da snart erfare, hvor let en Curve eller et mathematisk Legeme, hvis Ligning under visse Betingelser er ham bekjendt, kan blive ukjendelig enten ved en Forflyttelse af Coordinaternes Skjæringspunkt eller derved, at det hele Coordinatsystem forandres. Jo mere combineret Figuren er, desto vanskeligere ere de specielle Relationer at gennemskue: her kan da opstaae mangfoldige Tvivl om Rumsforholdenes Objectivitet i det Enkelte. Men Et er: at indrømme de af Rumsanskuelsen betingede Forestillingers og Sandsningers Ufuldkommenhed, et Andet: at frakjende Rumsanskuelsens aprioriske Formbestemmelser objectiv Gyldighed. Hvis et erkjendende Væsen fra høiere Regioner steg ned til os og erklærede, at det kunde skjelne Millioner Dele i det Rum, vi antog for at være opfyldt af en enkelt Deel, da turde vi ingenlunde sige det imod; men hvis det derhos paastod, at det tydelig kunde see Cirklen som Fiirkant og Fiirkanten som Cirkel, mon vi saa vilde blive overbeviste om, at dets Rumsanskuelse var mere objectiv end vor? Dersom den Fremmede gav Prøver paa, at han ikke blot kunde sandse Ætheren, men endog tælle 733 Billioner Svingninger i 1 Secund, da vilde han i allerhøieste Grad forbause os; men hvis han saa angav som Grund, at han var istand til at opfatte det Samtidige som successivt og det Successive som samtidigt, mon vi da deraf turde slutte, at hans Tidsanskuelse kom det Objective nærmere end vor? Imellem Rum og Ikke - Rum, Tid og Ikke-

Tid ere ingen Mellemformer mulige. Hvor mange Dimensioner Rummet kan forekomme det sandsende Væsen at have, er her ikke Spørgsmaalet; Spørgsmaalet er om Dimension og Succession. Ved at unddrage sig alle Bestemmelser af Rum og Tid, af Dimension og Succession, maa hele den „objective, ubekjendte Verden“ netop blive os bekjendt som et eneste intensivt Punkt¹⁾.

Til Bekræftelse paa, at vore Fornuftbegreber (Ideer) lige saa lidt finde Anvendelse paa noget i sig Objectivt som vore Forstandsbegreber, opstiller Kant fire saa kaldte kosmologiske Antinomier, nemlig to mathematiske og to dynamiske. Vi holde os i denne Sammenhæng til de mathematiske. Første Antinomie. Thesis. Verden har en Begyndelse i Tiden, og er, hvad Rummet angaaer, indesluttet af Grændser. Antithesis. Verden har ingen Begyndelse, og ingen Grændser i Rummet; den er saavel i Henseende til Tiden som til Rummet, uendelig. Anden Antinomie. Thesis. Enhver sammensat Substans bestaaer af enkelte (usammensatte) Dele, og der existerer overalt Intet uden det Enkelte og det, som deraf er sammensat. Antithesis. Ingen sammensat Ting i Verden bestaaer af usammensatte Dele, og der existerer overhovedet intet Enkelt i den. — Da Beviset saavel for Thesis som for Antithesis i hver af Antinomierne maa tillægges samme Gyldighed, saa skal denne de transcendentale Ideers indbyrdes Strid uigjendrivelig bevise, at vi lige saa lidt kunne naae det Objective ved Hjælp af vor Fornuft som ved Brugen af vor Forstand. Lad os prøve Beviserne. Staaer Thesis i første Antinomie i uopløselig Strid med Antithesis? Vi kunne ikke indsee det. Hvis Verden er fra Evighed af, saa er der jo aldeles ingen Modsigelse i, at der til et givet Tidspunkt kan være forløbet en uendelig Række af successive Verdenstilstande. Vel kan en uendelig Række ikke ved nogen successiv Synthese

¹⁾ At Luftbølgerne ere neensartede med Tonerne og Ætherbølgerne med Farverne, beviser kun, at en Aarsag i det Objective kan blive ukjendelig ved at indgaae i Vexelvirkning med det Subjective; men det heri Ufattelige beviser Intet hverken imod Aarsagsbegrebets eller imod Tidens og Rummets objective Gyldighed. Om Indflydelsen af vor Organisation skal der senere tales.

fuldendes i en endelig Tid; den behøver en uendelig Tid, for at fuldendes. Men fra hvilket endeligt Tidspunkt man end seer tilbage mod den uendelig fjerne Begyndelse, seer man jo ind i en uendelig Tid. Er der intet Modsigende i at antage en uendelig Række af forestillede Led, saa er der heller intet Modsigende i at antage en uendelig Række af virkelige Led, naar Virkeligheden, vel at mærke, forudsættes at være fra Evighed af. Hvorfor kan Verden ikke være begyndt i Tiden? Fordi, hedder det i Antithesis, der da maatte være gaaet en Tid forud, altsaa en tom Tid; men i en tom Tid kan Intet opstaae, efterdi der i ingen Deel af en saadan Tid er nogen Betingelse for en Adskillen af Tilværen fra Ikke-Væren. Men en saadan tom Tid er mere imaginær end ellers en imaginær Størrelse. Med en imaginær Størrelse, mathematisk forstaaet, kan man dog regne; men en aldeles tom Tid, en Tid, hvori der ikke er Forskjel mellem det Forbigangne, det Nærværende og det Tilkommende, er ingen Tid, og med ingen Tid kan man ikke regne. Saa sandt den virkelige Verden virkelig har en Begyndelse, maa dens Begyndelse nødvendig falde i en virkelig Tid, og den virkelige Tid begynde med den virkelige Verden. Da det i denne Henseende ingen Forskjel gjør, om vi rykke Begyndelsens Tidspunkt en halv eller en heel Evighed tilbage, saa er der jo, hvad Verdens Begyndelse angaaer, ingen Strid mellem Thesis og Antithesis. — Ved at betragte Rummets Begrænsning og Ikke-Begrænsning komme vi til samme Resultat. Den virkelige Verden er begrændset, thi det udvortes Virkelige maa i ethvert Øieblik have bestemte Grændser og for saa vidt være et Endeligt. Men Verden i dens Endelighed og Begrænsning befinder sig ogsaa i virkelig Vorden, og kan saaledes i hvert Øieblik være i Begreb med at overskride enhver endelig Grændse. Det er den virkelige Verden, der gjør Rummet objectivt og sætter objective Grændser i Rummet; Verdensrummet har ingen særegen Væren udenfor Verden. Antithetiken er bygget paa Umuligheden af at fuldende den successive Synthese af Leddene i en uendelig Række, d. e. paa Umuligheden af at sammenfatte alle Dele af en uendelig Totalitet. Men, spørge vi, vil da et begrændset

Hele, der kun indeholder 7 Dele, være mere virkeligt end et Hele, der indeholder 7 Billioner Dele, fordi den successive Synthese i første Tilfælde falder os let, men i sidste Tilfælde umulig? Det vil dog vel Ingen paastaae. Men, hvis vi tør antage en Totalitet med 7 Billioner Dele, et Verdenshele med 7 Billioner Firmamenter, for virkelig, uagtet den successive Synthese kræver en uhyre lang Tid, hvor kan der saa være nogen Modsigelse i at forudsætte Virkeligheden af en uendelig Totalitet, fordi en successiv Synthese (rettere: Tilblivelse) af dens enkelte Dele maae have udkrævet en uendelig lang Tid?

For Thesis i den anden Antinomie anføres, at der intet Substantielt kunde gives, dersom der ingen udeelbare Dele existerede; det substantielt Sammensatte maa altsaa bestaae af usammensatte Dele. Til Begrundelse af Antithesis anføres, at ingen Sammensætning af Substanser er mulig uden i Rummet. Den i Rummet eksisterende Substans maa nødvendig have substantielle Dele; men Rummet har ingen substantielle Dele, det er et Totum, intet reelt Compositum. Modsigelsen skal nu være: at sammensatte Substanser ikke kunne eksistere uden Enkeltsubstanser, og at Enkeltsubstanser ikke kunne eksistere i Rummet. Istedendfor at bestaae af Enkeltsubstanser kommer den sammensatte Substans til at bestaae af sammensatte Substanser i det Uendelige, og det er urimeligt. — Denne Modsigelse er imidlertid mere imaginær end virkelig. Ere Enkeltsubstanser og Rum uforenelige Størrelser, saa er ikke blot Erfaringen, men ogsaa Mathematiken umulig, thi saa er Anskuelsen og dermed Sandsningen absolut uforenelig med Tænkningen. „Det er her“, siger Kant, „ikke nok til det rene Forstandsbegreb af det Sammensatte at finde Begrebet af det Enkelte, man maa finde den Anskuelse af det Enkelte, der svarer til Anskuelsen af det Sammensatte, og dette er, efter Lovene for Sandseligheden, altsaa ogsaa ved Sandsegjenstande, aldeles umuligt.“ — Dette Umulige er imidlertid ikke saa indlysende, som det ved første Øiekast kunde synes. Et matematisk Legeme, en Kubus f. Ex., er en Gjenstand for Anskuelse; hvorledes forholder det sig her med det Enkelte og det

Sammensatte? Den givne Kubus kan anskues som et Enkeltværende, et af 6 kvadratiske Flader begrændset Continuum; men den kan ogsaa betragtes som et Sammensat og opløses i Elementer. Betegnes den ved en uendelig Summation af forestillede Legemligheds-elementer $x^2 dx$, saa er Trediedelen af den anskuede Kubus et ved endelige Grændser bestemt Integral af disse Elementer. Fladen kan opløses i Fladeelementer xdx , Linien i Linieelementer, dx , og disse igjen i Elementer af høiere Orden o. s. fremdl. I Forhold til Legemet er Legemligheds-elementet det Enkelte, ligesom Fladeelementet er det Enkelte i Forhold til Fladen, og Linieelementet det Enkelte i Forhold til Linien. Tanke og Anskuelse ere, hvad det matematiske Legeme angaaer, enige om, at det Enkelte maa være relativt for det Sammensattes Skyld, og det Sammensatte relativt for det Enkeltes Skyld, at altsaa Fastsættelsen af et absolut for sig værende Enkelt ikke er en Fornuftidee, men en Fixidee. Mon det Samme ikke skulde gjælde for det materielle Legeme? Det skal, ifølge Kant, være en Urimelighed, „foruden det matematiske Punkt, der er enkelt, men ingen Deel, kun en Grændse i Rummet, at tænke sig physiske Punkter, der vel ere enkelte, men dog have det Fortrin, som Dele af Rummet at udfylde dette ved deres Aggregation.“ Men den foregivne Urimelighed vil ikke blive os indlysende. Lad os kun sætte Atomer og Moleculer istedenfor matematiske Elementer, og Aggregationer istedenfor uendelige Summationer: Grundforholdet mellem det Enkelte og det Sammensatte vil dog blive det samme. At den endelige Discretion er en Udstykning, et Brud paa Continuiteten, maa indrømmes. Men om end Atomerne ere, i reel Forstand, nok saa udeelbare, ja selv, om de, hvad der af andre Grunde er en Urimelighed, antages at være absolute Enkeltsubstanser, saa kan dog Rumsanskuelsen ikke have det mindste herimod at indvende. Atomets substantielle Enkelthed staaer ingenlunde i Strid med dets matematiske Deelbarhed. Den i Rummet udstrakte Enkeltsubstans har ganske vist lige saa mange Substans-elementer, som det Rum, den fylder, har Rums-elementer, d. v. s. den har uendelig mange, thi Discretionen

gaaer i det Uendelige. Men da den uendelige Discretion, hvad udtrykkelig sees af Rummet, jo falder sammen med Continuiteten, hvad kan saa Anskuelsen indvende imod, at Enkeltsubstansen, et reelt Continuum, udfylder Rummet, det formelle Continuum? Idet Udstykningen er forudsat, træder Aggregationens Endelighed istedenfor Summationens Uendelighed; men da den virkelige Afstand mellem virkelige Dele netop giver Rumsformen Præg af Virkelighed, maa Aggregationen jo være et talende Beviis for Rummets formelle Objectivitet.

Kant er fuldt forvisset om sine Antinomiers Uopløselighed, „denn für die Richtigkeit aller dieser Beweise verbürge ich mich¹⁾“; men Uopløseligheden forudsat, hvad er saa herved vundet? „At vi ikke maae tænke os Sandseverdenens Phænomenener som Ting i sig selv.“ Det maa indrømmes. Men der følger endnu noget Andet deraf, Noget, som det er betænkeligt at indrømme; thi naar det udtrykkelig tilføies, at vi heller ikke maae tænke os Grundsætningerne for Phænomenernes Forbindelser som gjældende for Tingene i sig, saa gaaer Forstanden tabt, saa sortner det for Fornuftens Øie. Dersom vi endda kunde blive staaende ved det foreløbige Resultat, at vi i al vor Erkjenden maae holde os til vore Erfaringer og lade det uafgjort, hvorledes Tingene selv i den os ubekjendte Verden egenlig ere beskafne: det fik at gaae. Men Antinomierne drive os til en Yderlighed, som enten maa slaae over i bundløs Skepticisme eller vække Fortvivlelse. Vi skulle antage Ting i sig, som, uagtet de betinge vore Erfaringer, dog udelukke alle Erfaringsbetingelser, idet hverken Rum eller Tid, hverken Eenhed eller Flerhed, hverken Grund eller Følge, hverken Aarsag eller Love, hverken Heelhed eller Dele, hverken Enkelthed eller Sammensætning have mindste Betydning for disse i sig usandselige og utænkelige Ting. Det er haarde Vilkaar.

Til Forstaaelse af Fornuftideernes Strid i Antinomierne anfører Kant Følgende: „To hinanden modsigende Sætninger kunne ikke begge være falske, med mindre det Begreb, der lig-

¹⁾ Prolegomena. Werk. 3ter Band. S. 264.

ger til Grund for dem begge, i sig selv er modsigende; f. Ex. de to Sætninger: en fiirkantet Cirkel er rund, og en fiirkantet Cirkel er ikke rund, ere begge falske.“ Men naar den menneskelige Bevidsthed kun har Valg mellem Et af To: enten at lade Fornuftideerne eller „Tingene i sig“ være „fiirkantede Cirkler“, saa er det i det Mindste undskyldeligt, om den endnu engang fordrister sig til at hævde Fornuftens Ret ved at vælge det Sidste. Dette Valg er karakteristisk for J. G. Fichtes „Wissenschaftslehre“.

Vi kunne i al Korthed betegne Afbigelsen fra det kantske Synspunkt ved at ombytte Symbolet $X + Y = P_{x,y}$ med $XY = P$. At dette nødvendig maa give Undersøgelsen en anden Retning og lede til et heelt andet Resultat, er indlysende. Naar Y, det Subjective, bliver Nul, d. v. s. naar den erkjendende Subjectivitet, Jeg, forsvinder, bliver det hele til Nul: intet ubestemmeligt Object, intet for sig eksisterende X, staaer tilbage. Ved at fastsætte Vexelbestemmelsen af Subjectivt og Objectivt, Jeg og Ikke-Jeg, har Fichte indført en stor Grundtanke i Philosophiens Historie, en Fundamentalsætning af saa indgribende Betydning, at den lige saa lidt lader sig udelukke af Erkjendelseslæren som Tyngdeloven af Physiken. Endskjøndt Jeg og Ikke-Jeg gjensidig udelukke hinanden, forstaaer det sig dog af sig selv, at X, Ikke-Jeg, umulig kan tillægges nogen udenfor Jeget gjældende Selvstændighed, saa lidt som det kan smelte sammen med Jeget selv. Som real Modsætning til Jeget maa Ikke-Jeget altsaa være et Element i Jegets Væsen, en Skranke, der er uundværlig for Jegets Selvudvikling. Kun derved, at det tænkende Jeg bliver sig sin Modsætning, sin Skranke, bevidst som en ubevidst Forudsætning, der er fremgaaet af dets eget Væsen, bliver det sig selv bevidst, og overvinder Skranken theoretisk. Erfaringsgjenstandene, de udvortes Phænomena, fremstille sig umiddelbart og med en Nødvendighed, hvorover Jeget ikke raader, og antage derved et Præg af udvortes Realitet; men at Jeget ikke alene erkjender de Former og Kategorier, hvori Gjenstandene fremstille sig, for sine egne Former, men tillige erkjender Nødvendigheden, hvor-

med de fremstille sig, for en Nødvendighed af Jegets egen Naturgrund, er i „Videnskabslæren“ Erkjendelsesproblemets Løsning.

Det kritiske Blændværk hos Kant bestaaer i, at den ubekjendte Ting bestandig tager sig ud som noget i sig Selvstændigt, Objectivt, Positivt, ja som det eneste ubetinget Positive, uagtet det fra alle Sider viser sig, at dette Positive kun kan bestemmes negativt. Det Negative er positivt, det Positive er negativt; denne Modsigelse, mod hvilken Kritikerne af al Magt værger sig, dukker allevegne op og driller Kritiken. Dette Blændværk har Fichte med klar Bevidsthed gjennekskuet, idet han har indseet det Negatives Betydning og tillagt X en væsenlig Værdi som Ikke-Jeg.

Men, trods dette umiskjendelige Fremskridt er den fichtiske Løsning lige saa utilfredsstillende som den kantiske. Hvad der fra objectiv Side er umuligt for Kant, nemlig at paa-vise, hvorledes det i sig ubestemmelige X kan fylde Erkjendelsesformerne med en uoverskuelig Mangfoldighed af reale Bestemmelser, det Samme er fra subjectiv Side umuligt for Fichte. Som Ikke-Jeg er X altfor eensformigt til at afgive nogen for Phænomenernes Forskjellighed tilstrækkelig Forklaringsgrund; en Steen er et Ikke-Jeg, en Plante et Ikke-Jeg, et Dyr ligesaa: Dyr og Planter have i Forhold til Jeget samme Betydning som Mineraler og Stene. Den subjective Reflexion af Jeg og Ikke-Jeg fortærer alle objective Relationer mellem Phænomenerne indbyrdes. Kant faaer dog en Erfaringsverden, om end paa et tvetydigt, sig selv opløsende Grundlag. Fichte, der ophæver Grundlagets Tvetydighed, faaer ikke engang Saa-meget; han faaer kun en subjectiv nødvendig Skyggeverden af Skranker og Ikke-Jeg, en Verden saa tom, at Naturindholdet forsvinder, og den philosophiske Interesse for Erfaringens Realiteter gaaer tabt.

Den hegelske Philosophie lader Erkjendelsesproblemet gaae under i den absolute Viden istedenfor at blive løst. Modsætningen af den erkjendende Subjectivitet og Erkjendelsens Object, der er Problemets Bærer, løser sig op i den dialektiske Eenhed af Tænken og Væren, der gjennestrømmer Logiken

og udmunder i Ideen. I Ideen, det Absolute, er Subjectiviteten ophævet, d. v. s. den er forvandlet til Sidebestemmelse, Moment, om end et Totalitetsmoment; og det Samme gjælder om Objectiviteten, dog med kjendelig Overvægt over det Subjective. Istedenfor et anskuende, tænkende Selvvæsen, der har Begrebet til Indhold og Begrebets Realitet til Gjenstand, faae vi hos Hegel et Begreb, der begriber sig selv, en Idee, som efter at have givet sig selv Subjectivitet i Reflexionens Form, igjen ophæver denne sin Subjectivitet og omsætter sig i Umiddelbarhedens Form som Objectivitet i tilværende Objecter. Begrebet, i absolut Eenhed med sit Indhold Ideen, kan umulig holde sig i to modsatte Former paa een Gang; naar det Absolute er sat som subjectiv Idee i Subjectivitetens d. e. i Reflexionens Form, er det Objective nedsat til Moment og forsvundet; naar det Absolute er sat som objectiv Idee i Objectivitetens d. e. i Umiddelbarhedens Form, er Subjectiviteten forsvunden: det maa da begribe sig selv. Men naar det Objective skal kunne begribe sig selv lige saa vel som det Subjective, saa er det sig begribende Begreb ubegribeligt. Skal den absolute Idee være Slutningseenhed af subjectiv og objectiv Idee, da maa den enten antage en Form, som, idet den hverken er subjectiv eller objectiv, hæver den over Extremerne, eller det maa være en af hine to modsatte Former, hvori den holder Extremerne sammensluttede. Det Første er, fra Hegels Standpunkt, uantageligt; thi Schellings Indifferens af Subjectivt og Objectivt er kun en abstract Forudsætning, en Ugrund, der staaer langt under Ideerne, og et Oversubjectivt eller et Overobjectivt har ingen Hjemmel i „den absolute Viden“. Med Hensyn paa det Sidste maae vi da vælge enten det Subjective eller det Objective til oprindelig Form for den absolute Eenhed; men den hegelske Philosophie gjør os Valget umuligt. Sammenholder man Logiken med Naturphilosophien, saa tager det sig ud, som var Naturideen, Ideen i Umiddelbarhedens objective Form, det Afledede, og Logikens Idee, Ideen i den subjectivt reflecterede Form, det Oprindelige. Men ved at sammenholde Naturphilosophien med Aandsphilosophien overbevises vi om, at Sagen forholder sig

omvendt; thi Logik i logisk Reflexion forudsætter Aand. Der kan umulig være logisk Reflexion, hvor der ingen Aand er; men Naturen er Aandens Forudsætning, ligesom Umiddelbarheden er Reflexionens Forudsætning. Naturen er Aandens „An sich“, og Naturen er det Objective; det er altsaa det objective Begreb, der — paa ubegribelig Maade! — begriber det Subjective. At Hegel ved de ideelle Formbestemmelers immanente Dialektik gjør et Kjæmpeskridt fremad, at han ved at gaae videre end Schelling faaer Negativiteten udviklet efter en anden Maalestok og i en ganske anden Dybde end enten Kant eller Fichte, maa indrømmes; men det Absolute selv faaer han ikke klaret. Trods al Talen om den sig tænkende Tænken, den sig absolut vidende Aand, er det umuligt at faae at vide, hvad det Vidende selv, det absolut Vidende, er, om det er absolut subjectivt eller absolut objectivt, om det er et Selv eller en selvløs Proces eller maaske ingen af Delene. Det er et sig begribende Begreb, der skal klare Alt og bringe den sidste Rest af det Ubekjendte til at forsvinde; men langt fra at have elimineret X, har det sig ubegribeligt Begribende forvandlet det Absolute selv til et X, en uigjennemtrængelig Gaade, der passende kan betegnes ved et gaadefuldt Symbol: $XY = X_{x,y}$.

Skal Erkjendelsesproblemet kunne løses, maae følgende Grundbetingelser ufravigelig fastholdes:

1) Der maa være en uopløselig Modsætning af Subjectivt og Objectivt, hvori Subjectiviteten selv med sine aprioriske Former er overgribende Eenhed.

2) Erkjendelsen maa beroe paa en saa gennemgaaende Vexelbestemmelse af det Subjective og det Objective, at intet Object kan enten være eller tænkes at være uden tilsvarende Objectivering.

3) Den Objectiveringens Ufuldkommenhed, der har sin Grund i de eksisterende Objecters Uafhængighed af organisk betingede Subjecter, maa lade sig afhjælpe ved subjective Æquivalenter af ontologisk Objectivering.

Imod Fichte og Hegel har Kant, hvad den første Grundtanke angaaer, umiskjendelig Ret, naar han fastholder Modsætningen mellem det erkjendende Subject og Erkjendelsens Object, ligesom han da ogsaa — fra Endelighedens Side — har Ret i at forudsætte et Ubekjendt, en Ting i sig, som ikke gaaer op i vor Erkjendelse. Men i den Maade, hvorpaa han bestemmer Tingen i sig, har han høiligen Uret; thi det er ikke ved at udelukke de apriorisk subjective Formbestemmelser, at Tingen unddrager sig Erkjendelighed ¹⁾, men derved, at dens Opfattelse modificeres efter Sandsernes og de sandsende Væseners subjective Eiendommelighed. Den ubekjendte Ting, der er Gjenstand for Sandsning, er en Ting med sandselige Egenskaber lige saa vel som det Erfaringsphænomen, der ad Sandsningens Vej kommer til vor Bevidsthed. I Sandsesystemer af forskjellig Orden, A, B, C o. s. v., maa det samme ubekjendte X med sine Egenskaber nødvendig fremstille sig i forskjellige Phænomener. I A-Systemet ville Egenskaberne $x_1, x_2, x_3, \dots$ præsentere sig

¹⁾ Den nyere Kritik er imidlertid gaaet rask frem, idet den har udstrakt Indflydelsen af „vor Organisation“ til Kategorier som Eenhed og Fleeherhed, Substans og Accidens, Subject og Prædicat o. s. v. Vi ere, hedder det, naturligviis nødsagede til at anvende slige Kategorier paa Grund af vor Forstands eiendommelige Organisation; men deraf følger endnu ikke, at de i sig selv ere uforanderlige. Gaadefuld Kritik! At Forstanden ikke tør opfattes som en Evne for sig over for de andre Sjæleevner, at dens Virksomhed maa være afhængig af organiske Dispositioner, kan sees af forskjellig Begavelse; Individets Forstand kan være oplagt til en Art intellectuel Virksomhed uden i samme Grad at være oplagt til en anden. Heller ikke kan det nægtes, at en eensidig Forstandsretning kan forlede til at fastsætte Grundbegreber som exclusivt aprioriske, der dog vitterlig ikke ere det; man tænke paa Pythagoræernes philosophiske Opfattelse af det dekadiske System f. Ex. Men slige Feilgreb blive jo at corrigere af Forstanden selv efter Forstandens Love. De Kritikere derimod, der give sig Mine af at kunne tænke sig — ikke blot en Forstand, der er uendelig høiere end den menneskelige, thi det kunne vi alle — nei, en Forstand, der annullerer Forskjellen mellem Eenhed og Mangfoldighed, Aarsag og Virkning, Subject og Prædicat, maae tilvisse udmærke sig ved en ganske eiendommelig Organisation. „Metaphysiken“ kunde de nu sagtens afskaffe; men hvordan gaaer det med Forstanden? For at tænke sig en Forstand, der er absolut ueensartet med den menneskelige Forstand, maa Mennesket jo gaae fra Forstanden.

som $a_1, a_2, a_3 \dots$, i B-Systemet som $b_1, b_2, b_3 \dots$ og saaledes i det første Tilfælde give Erfaringsgjenstanden P_a , i det sidste Tilfælde P_b . De erkjendende Væsener have i det ene System lige saa megen Ret, som de i det andet. Men naar de erkjendende Væsener alle maae indrømme, at Tingene selv falder uden for deres Erkjendelse, hvorpaa beroer da Erkjendelsens Sandhed? Besvarelsen af dette Spørgsmaal fører os til den anden Grundbetingelse.

Dersom Objectet i sig med sine Egenskaber, sine concrete Bestemmelser virkelig kunde staae selvstændig udenfor al Objectivering, og dersom det saaledes staaende Objective var det virkelig Sande, saa vilde Sandhedens Erkjendelse være umulig. Men ved at gennemarbejde Forholdet mellem Jeg og Ikke-Jeg har Fichte slaaende beviist, at det Objective, langt fra at være selvstændigt, er afhængigt af og bestemt ved Subjectiviteten. Den Overdrivelse, hvormed han hævder det rene Jegs oprindelige Selvindskrænkning og den Energie, hvormed det selv sætter sine Objecter, afgiver en høist fornøden Modvægt mod den vulgære Antagelse, at Objectiveringen egenlig ikke vedkommer Objecterne, men at det bliver Subjectivitets egen Sag, hvorvidt den objectiverer sandt eller falsk. Naar vi nu indrømme Fichte, at ethvert virkeligt Object maa være et nødvendigt Produkt af en objectiverende Subjectivitet, men umulig kunne indrømme ham, at Objecterne virkelig i sig selv ere saaledes, som vi objectivere os dem, eller at vor menneskelige Objectivering skulde formaae at give Tingene Existens, saa tye vi til den tredje Grundbetingelse, for at udfinde, hvorledes den endelige Objectiverings Ufuldkommenhed bliver at afhjælpe.

Erkjendelsens almeengyldige Grundlag falder sammen med Objectiveringens ontologiske Grundlag. Naar En f. Ex. foredrager Hypotesen om den roterende Urdamp, hvoraft vort Planetsystem skal have udviklet sig, da antager han visselig ikke, at hiin Damp har været et Erfaringsobject for menneskelig Sandsning, saa lidt som hans Mening er, at hvad der den Gang var „en Ting i sig“, siden den ved vore Erfaringer er blevet forvandlet til Damp. Heller ikke antager han, enten, at Urdampen

existerede i vor subjective Rumsanskuelse og roterede i vor subjective Tidsanskuelse, ei heller at det er os, der med apriorisk Nødvendighed have foreskrevet Naturen de Love, hvorefter den hele Udvikling er foregaaet. Nei han antager vel snarere, at det altsammen, Rummet, Tiden, Dampen, Bevægelsen, har været objectivt uden nogensomhelst Objectivering. Da det nu er beviist, at den sidste Antagelse er lige saa meningsløs som den første, hvad følger saa heraf? At her i Stilhed maa være underskudt et subjectivt Æquivalent af ontologisk Objectivering! Hypothetisk bliver dette udtrykt saaledes: dersom vi havde været tilstede og kunnet overskue det Hele, da maatte Sagen nødvendig have taget sig ud, som Beskrivelsen lyder. Altsaa: hver Gang, vor indskrænkede Subjectivitet gaaer ud over sine egne Erfaringsgrændser, bliver den for det Objectives Skyld nødsaget til at forudsætte en Anskuen, som ikke er vor Anskuen, en Seen, som ikke er vor Seen, en Tænken, som ikke er vor Tænken, en Objectivering, som ikke er vor Objectivering; den bliver, kort sagt, nødsaget til at forudsætte en ontologisk objectiverende Subjectivitet.

Af Objectiveringens ontologiske Grundlov, symboliseret ved $X Y = O$, idet O betegner Objectet, følger: at ethvert objectivt Moment nødvendig maa forudsætte et tilsvarende subjectivt, efterdi $Y = 0$ giver $O = 0$, og at omvendt ethvert subjectivt Moment i en virkelig Objectivering maa være bestemt af et tilsvarende objectivt, efterdi $X = 0$ giver $O = 0$. Subjectivt og Objectivt ere, i ontologisk Forstand, correlate Begreber, men ikke koordinerede: den objectiverende Subjectivitet er, som Modsætningens overgribende Eenhed, et *dignitate prius*.

Af Grundloven følger endvidere, at Erkjendelsens Sandhed hverken beroer paa det Objective for sig ei heller paa det Subjective for sig, men paa Vexelbestemmelsen af begge. Lad der end være Tusinder, ja Millioner af forskjelligartede Sandsesystemer i Universet, saa ere Erkjendelsens aprioriske Former dog den almene Fornufts subjective Grundformer, og den almene Fornuft er fælles for alle erkjendende Væsener. De erkjendende Væsener, der med samme Sandsesystem høre ind under samme

Orden, maae indsee, at den concrete, af Sandsningen betingede Objectivering, har al den Sandhed, den kan og skal have, naar Vexelvirkningen mellem det Subjective og det Objective er for vedkommende Orden nøiagtig bestemt. De uligeartede Sandse-systemer ere lige saa lidt istand til at vække Tvivl om det Almeengyldige i Objectiveringens Eiendommelighed, som den Rødblinde, trods Sandheden af hans Objectivering, er istand til at vække Tvivl om Farvernes Forskjellighed hos dem, der have Farvesands. Sandheden er, at Vexelvirkningen mellem Subjectivt og Objectivt maa være forskjellig for Subjectiviteter af forskjellig Orden; men Vexelvirkningen selv er Sandheden. At antage et udenfor Vexelvirkningen staaende, uobjectiveret X for det virkelige Sande, er en Drøm, en Indbilding; udenfor Vexelvirkningen er der ingen Sandhed, thi udenfor Vexelvirkningen er der, ontologisk forstaaet, slet Intet.

II.

Realitetsproblemet.

Medens Hegelianismen har søgt at forvandle Realiteternes Verden til et System af metaphysiske Begreber, har Positivismen til en Forandring kastet al metaphysisk Ballast over Bord, for udelukkende at holde sig til Realiteter og Kjendsgjerninger. Det er jo, som bekjendt, ikke Realiteterne, der rette sig efter vore Begreber, men det er omvendt vore Begreber, der maae rette sig efter Realiteterne; det Klogeste, Philosophien kan gjøre, er desaarsag at opgive de aprioriske Problemer, forlade sin gamle hullede Skude, gaae om Bord paa Physikens Damper som Passageer og antage Titel af Positivisme. Til Retfærdiggjørelse af et saa vigtigt Skridt har Skolens berømte Stifter, Auguste Comte¹⁾, paavist tre Udviklingstrin (*trois états*), som den menneskelige Aand paa sin Vei til Sandhedens Erkjendelse nødvendig maa gennemgaae, det theologiske, det metaphysiske og det videnskabelige. Paa det theologiske Trin søger man Phænomenernes Aarsag i en overnaturlig Villie og

¹⁾ *Cours de Philosophie Positive; Tome 1mier, Paris 1830. 1miere leçon.*

lader den overnaturlige Villies Vilkaarlighed bestemme Tingenes Gang uden Hensyn til faste Love. Paa det metaphysiske Trin forsvinder Vilkaarligheden og giver Plads for saadanne oversandselige, selvgyldige Væsenheder, som det Absolute, Substansen, Aarsagen, Ideen o. s. v. Dette Mellemstadium har været nødvendigt som Overgangstrin fra det Theologiske til det Videnskabelige¹⁾; men i sig selv er det metaphysiske Standpunkt ufrugtbart, hvad navnlig kan sees af de endeløse Stridigheder uden Resultat, hvori det løser sig op. Den positive Philosophie, der staaer paa det videnskabelige Trin, karakteriserer sig nu derved, at den betragter Phænomenerne som undergivne uforanderlige Love, søger at reducere disse Love til det mindst mulige Antal af Grundlove og anseer ethvert Forsøg paa at trænge ind enten til de første Aarsager eller til de saakaldte Hensigtsaarsager for utopisk og meningsløst²⁾.

At udelukke Metaphysiken er fuldt berettiget, naar man ved Ordet Metaphysik betegner en Videnskab, som sætter Phantasie i Erfaringens Sted for at opdage de Essenser og *qualitates occultæ*, hvoraf de virkelige Ting absolut maae bestaae, ubekymret om det stemmer med Virkeligheden eller ikke. Men imod en saa overfladisk Opfattelse af Begrebet Metaphysik maa der i Videnskabens Navn protesteres. Hegels „Wissenschaft der Logik“ er væsenlig Metaphysik. Hvilke Ufuldkom-

¹⁾ *La théologie et la physique sont si profondément incompatibles, leurs conceptions ont un caractère si radicalement opposé, qu'avant de renoncer aux unes pour employer exclusivement les autres, l'intelligence humaine a dû se servir de conceptions intermédiaires, d'un caractère bâtard, propres, par cela même, à opérer graduellement la transition. Anfr. Skr. S. 13.*

²⁾ *Nous voyons, que le caractère fondamental de la philosophie positive est de regarder tous les phénomènes comme assujétis à des lois naturelles invariables, dont la découverte précise et la réduction au moindre nombre possible sont le but de tous nos efforts, en considérant comme absolument inaccessible et vide de sens pour nous la recherche de ce qu'on appelle les causes, soit premières, soit finales. Anfr. Skr. S. 14. Endvidere S. 16: La preuve manifeste de l'impossibilité d'obtenir de telles solutions, c'est que, toutes les fois qu'on a cherché à dire à ce sujet quelque chose de vraiment rationnel, les plus grands esprits n'ont pu que définir ces deux principes — l'attraction et la pesanteur — l'un par l'autre, en disant, pour l'attraction, qu'elle n'est autre chose qu'une pesanteur universelle, et ensuite, pour la pesanteur, qu'elle consiste simplement dans l'attraction terrestre.*

menheder der end kunne paavises i denne Logik, skal man dog ikke beskyldte Forfatteren for at hente sine Begreber fra Phantasiens Verden. Begreberne ere Tingene saa iboende, at ingen eksisterende Ting kan undgaae at svare til sit Begreb. Den Bevidsthedens „Dannelse og Tugt¹⁾“, som Hegel kræver paa Logikens Vegne, kan han med fuld Ret kræve paa samtlige Videnskabers Vegne. — Forholdet mellem Physik og Metaphysik kunne vi bestemme saaledes: Physiken danner sine Begreber efter de iagttagne Kjendsgjerninger, Metaphysiken udvikler sine Begreber af de for al Væren og Tilværen nødvendige Betingelser. At deducere Existensbegrebernes Concretioner af den rene Tænkning er umuligt; men at gjøre Rede for empiriske Phænomenener, uden at gaae tilbage til de aprioriske Begreber, er ogsaa umuligt. Guld, Sølv, Jern kaldes jo deels forskellige Ting, deels forskellige Substanser; hvad kan det nu nytte at betegne Realiteten, den givne Kjendsgjerning, snart ved Ordet Ting, snart igjen ved Ordet Substans, naar man ikke er enig med sig selv om, hvori Betegnelsen Substans adskiller sig fra Betegnelsen Ting? Man maa i Videnskaben dog vide, hvad det er, man selv siger. For at være en bestemt Ting, maa Phænomenet absolut være en Ting, for at være en bestemt Substans, maa det være en Substans. I dette Punkt har Physiken Fordeel af at raadføre sig med Metaphysiken. I Metaphysiken, den objective Logik, bliver det ikke blot gjort indlysende, at Tingen nødvendig maa reflectere sig i Egenskaberne, og Egenskaberne i Tingen, Substansen i Accidenserne og Accidenserne i Substansen; men det bliver tillige gjort indlysende, hvori Reflexionen bestaaer, og hvor forskjellig den er for Tingens og for Substansens Vedkommende.

Fra dette Synspunkt vil det være belærende at see to saa stærke Tænkere som Comte og Hegel prøve Kræfter med hin-

¹⁾ „Das System der Logik ist das Reich der Schatten, die Welt der einfachen Wesenheiten, von aller sinnlichen Konkretion befreit. Das Studium dieser Wissenschaft, der Aufenthalt und die Arbeit in diesem Schattenreich ist die absolute Bildung und Zucht des Bewusstseyns.“

Hegel. Wissenschaft der Logik. Berlin 1833. Einleitung. S. 47.

anden. Comte paastaaer, at der intet Absolut er til; og han har Ret, for saa vidt han kun seer paa Existensen og det Existerende. I Kjendsgjæringernes Verden staaer det ene Led imod det andet, det ene Atom existerer ved Siden af det andet. Alt er Udstykning, Alt er Relation. Hegel paastaaer, at det Eneste, der i Sandhed er, er det Absolute; og han har Ret, for saa vidt han seer paa den oprindelige Værens Eenhed med den almindelige Tænkning. Det Relative er ikke blot relativt i Forhold til et andet Relativt; men alle Relationer og relative Led have deres Bestaaen i et omfattende Hele. Dersom det omfattende Hele selv er relativt, maa det nødvendig have sin Bestaaen i Relation til det relative Led. Men i denne gennemgaaende Relation forholder det sig da gennem alle Relativiteter til sig selv, og kommer just derved til at bestaae som det Absolute. Comte paastaaer, at alt det Logiske er subjectivt; og han har Ret, for saa vidt han kun tænker paa den formelle Logik, thi den formelle Logik med sine Abstractioner er unegtelig subjectiv. Hegel paastaaer, at det Logiske væsenlig er objectivt; og han har Ret, for saa vidt han gaaer ud fra den væsenlige Eenhed af Tænken og Væren. Den Tankebestemmelse, hvortil ingen Væren svarer, er lige saa intetsigende, som den Værensbestemmelse, hvortil ingen Tanke svarer.

Comte antager, at Ting og Realitet meget vel kan være bestemt i sig og fremstille sig for os uden noget objectivt bestemmende Begreb; men heri har han Uret. Vi abstrahere, som det hedder, vore Begreber af Tingene; men at abstrahere Begreber af Ting, hvori der ingen Begreber er, er jo lige saa umuligt som at plukke Haar af den Skaldede. Hegel antager, at de objective Begreber i deres Umiddelbarhed selv ere Ting, og at det desaarsag maa være muligt at deducere eksisterende Kjendsgjæringer af logiske Almeenbegreber; men heri har han Uret. Hvor uheldigt ethvert Forsøg paa en Construeren af virkelige Ting *a priori* maa falde ud, har hans Naturphilosophie mere end tilstrækkeligt godtgjort.

Comte lærer, at Realiteten er Realitet, men ikke Begreb; Hegel lærer, at Begrebet som Begreb er Realitet: i den klart

udtalte Modsætning mellem Positivismen og den absolute Idealisme kan Realitetsproblemet egentlig først siges at blive til.

Problemet er: at Ting og Begreb maae antages baade at være det Samme og dog ikke det Samme.

At Ting og Begreb i væsenlig Forstand maae være det Samme, kan let indsees. Man tage hvilken Ting eller eksisterende Gjenstand for sig, man vil, og man vil overbevise sig om, at Indbegrebet af alle Bestemmelser, de være materielle eller ideelle, sandselige eller usandselige, maae, idet Bestemmelserne karakterisere Gjenstanden og gjøre Tingen til den, den er, nødvendig høre med til Gjenstandens Begreb. I sit Indbegreb af Bestemmelser bestaaer Gjenstanden, med Forandring i Bestemmelserne forandres Gjenstanden, med Bestemmelsernes Opløsning forsvinder Gjenstanden. Naar det desuagtet synes, som laa der dog noget Mere i Gjenstanden selv end i dens Begreb, da hidrører dette simpelthen fra en Forvexling af Gjenstandens Begreb med vort Begreb om Gjenstanden; thi vore Begreber om concrete Gjenstande ere langt fra at være udtømmende. At Guldets Farve, Smidighed, Vægtfylde, Krystallisationsform, ringe Affinitet til Ilt o. s. v. ere Egenskaber, der karakterisere dette Metal og for saa vidt høre til Guldets Begreb, er der vist Ingen, der vil nægte. Naar vi desuagtet maae tilstaae, at vi kun have et ufuldkomment Begreb om Guldets selv, er Grunden hertil let at forklare. Vi ere jo endnu langt fra at kjende alle Guldets Egenskaber, og selv om vi kjendte dem af Erfaring, vilde vi dog ikke kunne rose os af at kjende Guldets Substans, saa længe vi ikke ere istand til at aflede Egenskaberne af hverandre indbyrdes eller af den fælles Eenhed, hvori de som Accidenser have deres Bestaaen. At være guult, at være smidigt, at krystallisere i Octaëdre, at have Affinitet til Chlor, Cyan o. s. v. ere i Virkeligheden saa uligeartede Bestemmelser, at ingen Dødelig formaaer enten at paavise deres lovbestemte Afhængighed af hverandre gjensidig eller at opdage den reale Eenhed, hvoraf de alle med Nødvendighed fremgaae. Og dog maa Physiken indrømme, at Farve, Smidighed, Kry-

stalform lige saa vel ere Functioner af Guldatomernes Qvalitet og Leiring som Guldets ulige Affinitet til Chlor og Ilt; med andre Ord: Physikens Opfattelse af Lovene indskrænkes ikke til visse Relationer mellem Ting og Ting i udvortes Almindelighed; men hver Ting med sine Egenskaber, hvert Hele med sine Dele, hver Substans med sine Accidenser, hvert Legeme med sin moleculære Structur udtrykker et System af Lovbestemmelser, hvori Led og Forhold reflectere hverandre. Selv de mindste Dele kunne i den alsidige Vexelvirkning lige saa lidt falde udenfor den sine Momenter indbegribende Reflexion, som de kunne falde udenfor Lovene. Da nu alle Bestemmelser saa vel af de særlige Led som af Leddenes indbyrdes Forhold indgaae som reale Momenter i den bestemmende Reflexion, og Totaliteten af de reflecterede Bestemmelser er Eet med Begrebet, saa følger jo heraf, at Ting og Begreb maae være det Samme.

Og dog ere Begreb og Ting ingenlunde det Samme, de ere tvertimod hinanden fuldstændig modsatte. Hvilken Forskjel mellem Guldets Begreb og det eksisterende Guld! Det Eksisterende er umiddelbart en Kjendsgjerning, en Erfaringsgjenstand; men Begrebet som Begreb taaler ingen Erfaringsgjenstand, ingen Umiddelbarhedens Rester enten af Sandseindtryk eller af Billeder eller af Forestillinger: Alt maa opløses, smeltes, luttres i den Negativitetens Ild, som giver Begrebet sin Idealitets Usandselighed og logiske Særpræg. Fra dette Synspunkt har Comte unegtelig Grund til at gjøre Skilsmisse mellem Begreb og Kjendsgjerning; thi hvad der gjælder om Kjendsgjerningen gjælder ikke om Begrebet. Man kan knuse en Steen, men ikke Stenens Begreb, man kan koge en Plante, men ikke Plantens Begreb, man kan skyde en Fugl, men ikke Fuglens Begreb; Begrebet kan tænkes og man kan tænke paa Tirgen, over Tingen, men Tingen som Ting kan ikke tænkes. Begrebet, det Almene, kan udtrykkes i Ord, men Tingens individuelle Bestemthed maa der peges paa som paa et Dette og Dette.

Den Umiddelbarhed, som adskiller Ting fra Begreb, kan ikke være logisk; thi om end det Logiske kan vise ud over sig selv, skeer det dog altid indenfor Logikens Sphære: Hegels

Logik er herpaa et talende Exempel. Umiddelbarheden kan heller ikke være ulogisk; hvis Gjenstandsbestemmelserne vare ulogiske og stode i Modsigelse med det Logiske, maatte Gjenstanden enten være begrebløs eller staae i Modsigelse med sit Begreb. Heller ikke kan det i Gjenstanden Umiddelbare være Noget, der adderes eller udenfra føies til det Logiske, som naar der i visse Logiker skjelnes mellem Gjenstanden selv og det i Gjenstanden udtrykte Begreb. Hvad skulde vel dette Noget være? Materialet, Materien? Men hvis Materien med alle sine Bestemmelser falder udenfor Begrebet, hvorledes kan Begrebet da være udtrykt i den materielle Gjenstand?

Naar nu den søgte Umiddelbarhed hverken kan være logisk eller ulogisk eller paa udvortes Maade føies til det Logiske, saa maa den vel være det Ikke-Logiske, hvortil det Logiske trænger, et nødvendigt Complement, hvormed det mættes, idet det forsvinder; dette Complement er det Antilogiske.

Søge vi den logiske Rod, hvoraf det Antilogiske udspringer, saa finde vi den i Kategorien Magt. Magten i sin Umiddelbarhed er Realitetens Udtryk, og Udtrykket for Realitetens Umiddelbarhed er igjen det Antilogiske. Grunden til at vi ansee Gjenstandene for Realiteter og tillægge dem en umiddelbar, objectiv Selvstændighed, er jo netop Indtrykket af den Magt, hvormed de, hver især, træde os imøde. Erfaringsobjecterne tage sig i denne Belysning ud som store og smaa Magthavere, der haandhæve deres Plads i Forhold til den Magt, de have; kun at vi for Umiddelbarhedens Skyld maae tilføie, at de uden al logisk Reflecteren ere, hvad de have, og have, hvad de ere. Ved at opfatte Kjendsgjerninger, Ting og Realiteter fra dette Synspunkt ere vi, i Conseqvens af det Logiske, komne ud over det Logiske. Modsætningen af Ting og Begreb er saa slaaende, at, naar Tingen er sat, saa er Begrebet forsvundet, og naar Begrebet er sat, saa er Tingen forsvunden.

Gaae vi nu tilbage til den ontologiske Objectiverings Grundlov, der er omhandlet under Erkjendelsesproblemet, saa bliver det os muligt at paavise Grunden saa vel til Positivismens

som til Hegelianismens Eensidighed. Idet Positivisternes umiddelbart gaae løs paa Kjendsgjerninger og reale Objecter, forglemme de reent at undersøge Forholdet mellem Object og Objectivering. Loven siger: som Objectet er, maa dets Objectivering være, som Objectiveringen er, maa den objectiverende Subjectivitet være. Da den positive Philosophies Tilhængere ganske overseer denne Lov, kunne de med al deres Interesse for Realitetens exacte Undersøgelse naturligviis ikke faae Øiet op enten for Objectivering i Magt eller for de objective Realbegreber, hvoraf Realiteterne *a priori* bestemmes. De ivre for Erkjendelsen af de uforanderlige Love, uden Anelse om, at Lovenes Uforanderlighed netop har sin Grund i Realbegrebernes System. Det bedste Beviis herfor er den Kjendsgjerning, at Stuart Mill, hvis inductive Logik har sat den empiriske Induction i det klareste Lys, selv tilstaaer, at Lovene ikke bevislig høre til Tingenes Væsen, at man meget vel kan forestille sig Himmelegne, hvor „Begivenhederne følge hverandre efter reen Tilfældighed uden nogen fast Lov“. Lige saa lidt have Hegelianerne trods deres Fordybelse i de objective Begrebers Dialektik været opmærksomme paa Objectiveringens Grundlov. De have Kategorier som „Vorden“, „Laden sig tilsyne“, „Mediation“, „Slaaen over i sin Modsætning“ o. desl.; men Objectiveringens Kategorie findes ikke i det hele System. Havde Hegel blot en Gang fæstet sit skarpe, gennemtrængende Blik paa Objectiveringens Problem, da havde vi sikkerlig faaet en anden Forklaring af Overgangen fra det Subjective til det Objective, end Tilfældet er i den Deel af hans Logik, han kalder den subjective¹⁾. Er det allerede fra et logisk Sys-

¹⁾ „Der Schluss ist Vermittelung, der vollständige Begriff in seinem „Gesetzseyn. Seine Bewegung ist das Aufheben dieser Vermittelung, „in welcher nichts an und für sich, sondern jedes nur vermittelt eines „Andern ist. Das Resultat ist daher eine Unmittelbarkeit, die durch „Aufheben der Vermittelung hervorgegangen, ein Seyn, das eben so „sehr identisch mit der Vermittelung und der Begriff ist, der aus und in „seinem Andersseyn sich selbst hergestellt hat. Dieses Seyn ist daher eine „Sache, die an und für sich ist, — die Objectivität.“ Hegel. Die subjective Logik. Berlin 1834. S. 170—171. Naar den subjective

punkt indlysende, at Objectets Begreb umulig kan objectivere sig selv, at Selvobjectivering i Objectivering af Andet er og maa være Subjectivitetsens uudslettelige Charaktermærke, saa følger uimodsigelig heraf, at en Subjectivitet, der i Tænken, Reflecteren og Begriben holder sig strængt indenfor Grænsen af det Logiske, aldrig vil kunne drive det videre end til en logisk Objectivering af logiske Objecter.

Bevægelse gennem Mediationen er naaet til Objectiviteten, og den umiddelbare Totalitet af Værensbestemmelser staaer for den logiske Bevidsthed som et factisk Givet, viser det sig, hvad det var for en Subjectivitet, der begribende fandt Objectet. Det er ingenlunde den i Causalitetsforholdet begrebne Substans, der har forvandlet sig til dømmende, sluttende, medierende Subjectivitet og derved frembragt det Objective; det er slet og ret en menneskelig reflecterende Subjectivitet, der har forvisset sig om, at der maa være Begreb i Objecternes Verden, og nu — uden i mindste Maade at indsee, hvorledes dette Begreb er blevet til Object, nøies med den Forvisning, at Objectet er et Begreb — betragter det udvortes fra, og søger deri at finde og gjenkjende de Formalbestemmelser, den subjective Logik har udviklet. Her kan ikke være Tale om ontologisk Objectivering. — „Darum ist das Erklären der Bestimmung eines „Objekts, und das zu diesem Behufe gemachte Fortgehen dieser Vorstellung nur ein leeres Wort, weil in dem andern Objekt, zu dem sie „fortgeht, keine Selbstbestimmung liegt. Indem nun die Bestimmtheit „eines Objekts in einem andern liegt, so ist keine bestimmte Verschiedenheit zwischen ihnen vorhanden; die Bestimmtheit ist nur „doppelt, einmal an dem einen, dann an dem andern Objekt, ein „schlechthin nur Identisches, und die Erklärung oder das Begreifen „insofern tautologisch. Diese Tautologie ist das äusserliche, leere Hin- „und Hergehen; da die Bestimmtheit von den dagegen gleichgültigen „Objekten keine eigenthümliche Unterschiedenheit erhält, und deswegen „nur identisch ist, ist nur Eine Bestimmtheit vorhanden; und dass sie „doppelt sey, drückt eben diese Aeusserlichkeit und Nichtigkeit eines Unterschiedes aus. Aber zugleich sind die Objekte selbstständig gegen „einander; sie bleiben sich darum in jener Identität schlechthin äusserlich.“ Die subjective Logik. S. 183—184. Consequent maatte Begrebsudviklingen under denne Forudsætning være gaaet ad Erfaringens Vei, have gennemtrængt Naturvidenskabens Methode og derved sikket sig Begrebernes Udtryk i Kjendsgjerninger; men i det Sted fik Illusionen af det sig begribende, sig selv Objectivitet givende Begreb i den Grad Overhaand, at man, efter at have beruset sig i den immanente Methodes Dialektik, nu ganske har opgivet det Dialektiske — skjøndt Dialektik netop er en gennemført Idealitetskritik — og er nærvædt at glemme „die absolute Bildung und Zucht des Bewusstseyns“, som Philosophien aldrig kan undvære, og som for en saa væsentlig Deel dog skyldes den store Mester.

I den virkelige Verden ere Objecterne ikke logiske; de ere reelle, umiddelbare, antilogiske: deres Selvstændighed bestaaer i umiddelbar Magt, deres Relationer indbyrdes ere Magtrelationer. Hvad ligger nu heri? Som Objecterne ere, maa Objectiveringens være: Magtobjecter maae objectiveres i Magt; endvidere: som Objectiveringens er, maa den objectiverende Subjectivitet være: kun en absolut mægtig Subjectivitet formaaer at lade Realiteter fremgaae af deres Muligheder og bære en Verden af Objecter, der virkelig staaer ved Magt. I Objecterne er Magten umiddelbar som Magt i Andet; i den objectiverende Subjectivitet er Magten reflecteret som Selvmagt. Selvmagten, den subjective Magt, er ideel og logisk; Gjenstandsmagten, den objective Magt, Magten i Andet, er reel og antilogisk. Modsætningen af ideel og reel Magt er den stærkeste, dybeste Modsætning, der lader sig tænke. Her er en virkelig Dualisme; men Dualismen grunder i oprindelig Eenhed, thi den absolute Selvmagt har Modsætningen i sig selv og magter sin Modsætning.

Det ældgamle Spørgsmaal om Verdensstoffets Oprindelse gaaer herved ind under en ny Belysning. Aristoteles lader, som bekjendt, Stof og Form være lige evige, begge hørende til den Kreds af Bevægelser, hvori Mulighed skifter med Virkelighed, og Virkelighed med Mulighed; Stoffet er Muligheden, Formen Virkeligheden. Men denne Forklaring er ikke synderlig bedre end de nyere Materialisters Forsikkring, at Stof og Kraft ere lige evige. Hvad er vel det, at være evigt, dersom det ikke er at være det absolut Oprindelige? Absolut oprindeligt er jo kun det, som har sin Oprindelses Grund i sig selv. Men hvorledes skal et Væsen kunne have Grunden til sin Oprindelse i sig selv, dersom det ikke tillige har en Oprindelses Grund til Andet end sig selv? Aristoteles beskriver det første Bevægende, der ikke bevæges, Guddommen, som det Væsen, der ikke gjør Andet end evig at tænke Tænkningens Tænken (*αὐτὸν ἄρα νοεῖ ... καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις*) og som, for ikke at plette sin Fuldkommenhed med noget Ufuldkomment, maa udelukke Muligheden af Andetværen. Men at udelukke Muligheden af

Andetværen er at udelukke Stoffet. At en saadan Opfattelse af det Oprindelige ikke kan udholde en kritisk Prøve, er let at paaavise. Skal det evige Væsen tænke sig selv, da maa det nødvendig skee ved en Tankebevægelse, hvori det fastholder sig selv ved at skille sig fra et Andet end sig selv; alene for at tænke sig selv behøver det et Andet. Skal derhos dets Tænken være Eet med en virksom, virkelig Væren, da maa denne virksomme Selvværen nødvendig indeholde Mulighed af Andetværen; men Mulighed af Andetværen er jo netop Stoffet. Et evigt Selvvæsen uden Stofvæsen, et evigt Stofvæsen uden Selvvæsen ere hule Abstractioner. Modsætningen af Intellectuelt og Reelt viser sig her i sin første ontologiske Afskygning. Man kan nu med Spinoza forsøge at lægge Alrealiteten ind i Væsenets almene Eenhed, opfatte Selvvæsenet som den uendelige Substans (*causa sui*) med modsatte Attributer, Tænkningen for det Ideelle og Udstrækningen for det Materielle, og reducere de endelige Ting til Modificationer, Begrændsninger, Negationer af det Uendelige: det hjælper ikke. Abstractionen blodsuger det Substantielle, saa at der hverken bliver Selvvæsen eller Andetvæsen, hverken Idealitet eller Realitet, der har nogen Selvstændighed at opvise. Den positivistiske Udvei, at slaae en Streg over Metaphysiken og holde sig til Erfaringens Realiteter, er, som oven for viist, ufremkommelig; med mindre det afgjørende Skridt skal skee i al Tankeløshed. Thi hvad Tankeløshedens Udvei angaaer, gjælder det om Metaphysiken, hvad Hegel etsteds siger om Fornuften: den bedste Maade, hvorpaa man bliver den kvit, er: slet ikke at indlade sig med den.

Skal man fastholde Realiteten uden at opgive Tanken, saa gjælder den ontologiske Grundlov, at det subjective, i sig reflecterede Ideelle maa have den oprindelige Magt, for at det Objective, det umiddelbart Reelle, kan have den afledede. En Udligning af den mægtige Modsætning mellem Selvmagt og Magt i Andet kan ikke skee ved Subtraction og Addition. Man forøger ikke Selvmagten ved at drage Noget fra Magten i Andet; heller ikke kan man forstærke det Reelle ved at svække eller formindske det Ideelle. Tvertimod! Jo større Realitet det

Objective har, jo mægtigere maa den Idealitet være, hvormed det sættes og bestemmes. Kjendsgjerningernes, Realiteternes objective Verden er, i videnskabelig Forstand, det stærkeste Udtryk for den ideelle Magt, hvormed det ontologisk almene Selvvæsen magter og begriber sig selv i Alt og Alt i sig selv. Al videnskabelig Sandhed staaer og falder med den Grund-sætning, at den endelige Subjectivitet, der objectiverer i Af-magt, overalt maa have sit ontologiske Æquivalent i en uendelig, der objectiverer i Almagt.

Den til Objectiveringens svarende Overgang fra Ideelt til Reelt, fra Begreb til Ting har ingen Mellembestemmelser og kan ingen have. Hvorledes skulde disse Mellembestemmelser vel være beskafne? Logiske kunne de ikke være, thi man kan berige et Begreb med saa mange logiske Bestemmelser man vil, det bliver som Begreb dog indenfor det Logiske. Antilogiske kunne de heller ikke være, thi det Antilogiske indtræder jo først, naar Overgangen er skeet. Overgangen maa da være en Magtbevægelse, en Omsætning af Magtens Idealitet i reel Magt, et Spring, hvorved Intet overspringes, et logisk-antilogisk Udslag af Magt. Et saadant Udslag af Magt er oprindelig Eet med Overgangen fra Mulighed til Virkelighed, vel at mærke, forstaaet saaledes, at Muligheden ligger i Begrebet, altaa i det Logiske—*potentia* af posse—Virkeligheden i den antilogiske Realitet, altsaa udenfor det Logiske. Lad os see det i nogle Exempler. Den, der skal gaee med et Lys i et Krudtmagazin, maa være forsigtig: han har en Explosion at befrygte. At Explosionen er en Overgang fra Mulighed til Virkelighed, et Udslag af Magt, vil vist Ingen benægte. Saa længe Krudtet forbliver i Virkelighed, i antilogisk Realitet, Salpeter, Trækul og Svovl i mechanisk Blanding, er Explosionen kun en Mulighed, der ligger skjult i Krudtets Virkelighed; men naar Explosionen bliver virkelig, bliver Krudtet uvirkeligt. Ilten fra det svovlsure Kali forener sig med Kulstoffet til Kulsyre, Qvælstoffet udvikler sig luftformigt, Salpeterets Kalium danner med Svovlet Svovlkalium, kort sagt: det virkelige Krudt forsvinder; men Krudtets Begreb, Realbegrebet Krudt, bliver i

Elementerne tilbage som Mulighed. Det Pludselige er her kun en sandelig Angivelse af det Qvalitative. Chlorbrintens Mulighed, en Blanding af Chlor og Brint, kan ved at stilles i Sollyset vise et pludseligt Omslag til Virkelighed. Men den samme Overgang kan ogsaa skee langsomt, naar Blandingen henstaaer i Daglyset; Overgangen kan da betragtes som en successiv Summation af mangfoldige smaa, ja uendelig smaa Udslag. Udslaget beroer paa det Qvalitative: enten Chlorbrintens Mulighed eller dens Virkelighed, med andre Ord: enten det Ideelle eller det Reelle, enten Mulighed eller Virkelighed, enten Begreb eller Realitet; et Mellemværende gives ikke. At ville fortætte Begreberne til Realiteter eller sublimere Realiteterne til Begreber er et speculativt Fuskteri, i lige Grad stridende mod Erfaring og sund Logik.

Hele den virkelige Verden beroer paa et oprindeligt Udslag af Magt. Forkaster man Eenhedsmagten, den Alt begripende Selvmagt, saa forsvinder Realbegrebernes System og dermed alle Fornuftens Muligheder. Antager man Selvmagten, saa følger med Nødvendighed, hvad der ligger i dens Begreb og Begriben i Magt, et Udslag af antilogiske Realiteter. Charaktermærket for Udslagets antilogiske Realitet er, fra alle Sider seet, Andethed. Virkelighedens Elementer have et dobbeltsidigt Andethedspræg. At de ere Selvmagtens Andet, sees deraf, at de udgjøre den reelle Mangfoldighed, den Atomernes Vrimmel, den Udstykning af umiddelbar Magt, hvorigjennem den mægtige Eenhed bekræfter sig selv. At der virkelig er Realitet i denne Andethed, sees deraf, at der er objective Relationer, at Elementerne forholde sig til hverandre som Andet ved Andet til Andet i det Uendelige. Vi see det paa Forholdet mellem Materie og Kraft. Materien med sine Atomer er et slaaende Udtryk for Magt i Andet. Det seer ved en overfladisk Betragtning ud, som var Atomernes Tilværen i Rummet kun en collectiv Samværen uden anden Relation end den, der ligger i Rumsforholdene. Consequent maae vel Positivisterne acquiescere ved denne Paastand. Ved empirisk Induction skal man kunne overbevise sig om, at den ene Atomgruppe følger

paa den anden — sædvanligviis! — efter en bestemt Lov. Ved at tage Bevægelsen som Kjendsgjærning og beraabe sig paa Loven, slipper man fri for Kraften; d. v. s. Kraften forvandles til et mathematisk Symbol, f. Ex. til anden Differentialcoefficient i den accelererede Bevægelse. Paa dette Standpunkt kan Materialismen imidlertid ikke holde sig. De virksomme Relationer mellem Atomer og Atomgrupper ere for iøinefaldende til at man skulde kunne unddrage sig Indtryk af en virkelig Tiltrækning og Frastøden. De virksomme Relationer faae nu et Skjær af Reflexion, og Reflexionens Realitet giver sig tilkjende i Kraften. Saa hedder det, at Kraften, f. Ex. Tyngdekraften, er en Egenskab ved Materien. Men naar Kraften, det i Forhold Reflecterede, er det Virksomme, saa maa den vel ogsaa være det i egenlig Forstand Virkelige, og hvad er saa Materien? Man veed ikke ret, om det er Materien, der virker formedelst sin Egenskab, Kraften, eller om Kraften maaskée er noget Særligt, en Art reflecteret Realitet, der hæfter ved Materien, den umiddelbare Realitet. Den sidste Antagelse er ikke tilfredsstillende; saa gaaer man videre, inddrager den umiddelbare Realitet under Reflexionen, gjør Materien selv til et Phænomen af Kræfter, sublimerer den til Kræfter og Kraftpunkter. Men — *naturam furca expelles* — den antilogiske Umiddelbarhed gjør sin Ret gjældende; man bliver dog nødt til at anerkjende en Side af Kraften, som er Kraften modsat, og indrømme Materien, den umiddelbare, selvløse Andethed, sin Inertie.

Eenhedsudtrykket for Materie og Kraft er Magt i Andet, saaledes forstaaet, at Materien, det i Magten Umiddelbare, afgiver de eksisterende Led, og at Kraften reflecteres i de virksomme Relationer. I Materien gaaer Begrebet under, det Eksisterende staaer i Begrebets Sted; men at det Antilogiske i den eksisterende Materie desuagtet er logisk bestemt ved sit Realbegreb, kan udtrykkelig kjendes paa Kraften. At to i Rummet eksisterende Masser kunne tiltrække hinanden paa Afstand, er ganske vist ubegribeligt, naar man kaster Begrebet bort; Forestillingen om en ved Materien hæftende Tiltrækningskraft giver ingen Forklaring. Kun naar man tager Realbegrebet med, bli-

ver Sagen forstaaelig. De eksisterende Masser ere kun eensidige Udtryk for Magt i Andet. Man mener at have Realitetens fuldstændige Udtryk i hver af Masserne for sig, og forundrer sig over, at to saadanne Realiteter, der jo, som det synes, ikke behøve Andet end det Rum, de hver især udfylde, kunne have Noget med hinanden at gjøre. Det er en Indbildning. Til eksisterende Leds Virkelighed hører der virksomme Relationer; Tiltrækningskraften, et Udtryk for virksom Relation, hører uadskillelig med i det Realbegreb, hvori Massernes Realitet oprindeligt er grundet.

Lad os standse et Øieblik for at høre en Indvending. Fra Physikens og da særlig fra Positivismens Standpunkt maa det jo gjælde, at Tiltrækningen er en Kjendsgjerning, og at Tiltrækningslovens Opdagelse, uafhængig af metaphysiske Realbegrebers Analyse, alene skyldes empirisk Iagttagelse, Beregning og Induction. At give Sagen et Udseende, som om det, der udelukkende beroer paa Erfaring, ogsaa kunde construeres *a priori*, er et ufrugtbart Spilfægteri, et Tilbagefald til forældet Metaphysik. Denne Indvending vilde være fuldkommen beføiet, dersom den ikke havde sin Grund i en Misforstaaelse. Her er jo slet ikke Tale om at udlede virkelige Kjendsgjæringer af vore egne ufuldkomne, afmægtige Begreber; tvertimod! vor Opgave er at føre Erfaringens Kjendsgjæringer tilbage til de Magtbegreber, uden hvilke de i deres antilogiske Realitet vilde staae for Bevidstheden som blinde Facta. Staaer det i Strid med den videnskabelige Methode, at man ved Erfaringens Hjælp bestræber sig for at udlede Tingenes Love af deres Begreber, hvorledes vil man da forsvare den mechaniske Physiks Fremgangsmaade? Det er dog aabenbart, at Lovene for haarde og elastiske Legemers Stød umulig kunne findes ad Erfaringens Vei alene, efter som intet Legeme er enten fuldkommen haardt eller fuldkommen elastisk; de maae nødvendig udledes af Realbegreberne: Haardhed og Elasticitet.

Fra ideel Side ere Realbegreberne reflecterede i den Alt begribende Selveenhed; fra reel Side ere de Tingene iboende. Det er det Sidste, som i nærværende Sammenhæng særlig ved-

kommer os. Det Virkelige indeholder Mulighed til andet Virkeligt, de virkelige Luftarter Ilt og Brint indeholde Mulighed til Vand. For at Muligheden kan virkeliggjøres, udkræves der Betingelser; Betingelserne have det Virkeliges Umiddelbarhed og svare dog i Reflexionen til det Mulige. Chemien har Exemp-
 ler i Mængde. Naar Saltet decomponeres, d. v. s. gaaer tilbage i sit Begreb, sin Mulighed, træde Syren og Basen frem i antilogisk Realitet; og omvendt; lutter Udslag af Magt i Andet. Realbegreberne have en egen Affinitet til det Antilogiske; denne Affinitet er oprindelig bestemt ved Forholdet mellem Magten i Andet og Selvmagten. Chemikeren kan indrømme, at Iltten og Brinten paa en vis Maade gaae til Grunde i Vandet, nemlig for saa vidt som de ved Forbindelsen opgive deres særlige Egenskaber, saa at der fremkommer et nyt Legeme med nye Egenskaber; men at dette kan betragtes som en Realiteternes Tilbagegaaen til deres Realbegreber, vil han neppe indrømme. Han vil, i Conseqvens af Atomlæren, tvertimod afvise Forvandlingen og gjøre de sammensatte Atomers Forskjellighed fra Enkeltatomerne gjældende. Vandatomerne ere opløselige, thi hvert Vandatom bestaaer af eet Ilt- og to Brintatomer; men Iltens og Brintens Atomer ere som Enkeltatomer uopløselige. Det ontologiske Omslag fra Realitetet i Begreb, fra Begreb i Realitet bliver ved denne Betragtningssmaaade i høi Grad mistænkeliggjort. Dog med Uret. Det er Endelighedens, Andethedens, reale Discretion, hvorpaa Eftertrykket falder, men denne reale Discretion er saa langt fra at stride mod Realbegrebets logiske Væsen, at den tvertimod bekræfter det: kun derved at Discretionens antilogiske Elementer indgaae som Reflexer i mægtig Begriben, faaer Begrebet Charakter af Realbegreb. Det sammensatte Atom kan umulig betragtes som en blot arithmetisk Sum af to eller flere Enkeltatomer; alene for Aggregationens Skyld maa her forudsættes en gjensidig Tiltrækning. Selv om Tiltrækningen var, hvad den dog paa Grund af Affiniteternes Eiendommelighed ikke kan være, blot mekanisk, saa vilde jo den mekaniske Tiltrækning, efter hvad vi i det Foregaaende have seet, alene være tilstrækkelig til at hævde Begrebets Gyl-

dighed. Ilten og Brinten kunde umulig forbinde sig chemisk, dersom de ikke havde Affinitet til hinanden; men gjensidig Affinitet kunde de umulig have, dersom deres Realbegreber ikke svarede til hinanden; men Realbegreberne kunde umulig svare til hinanden, dersom de ikke oprindelig vare indbegrebne i een og samme Begriben. I Ilten, Brinten og Vandet have vi tre Realbegreber, to Sidebegreber og et derved bestemt Concretionsbegreb. Naar Sidebegreberne existere med antilogisk Realitet, saa er Concretionsbegrebet en Mulighed; naar Concretionsbegrebet eksisterer, saa have vi i denne Realitet Sidebegrebernes Mulighed. Overgangen fra Mulighed til Virkelighed forudsætter Betingelser, men skeer ved Udslag af Magt.

Det er ovenfor blevet antydnet, at den positivistiske Forvisning om Naturlovenes Uforanderlighed, ifølge St. Mills Tilstaaelse, staaer paa temmelig svage Fødder. Men selv om denne Svaghed oversees, selv om det indrømmes, at en blot empirisk Induction kan give os et Sandsynlighedsmaximum for, at et B uforanderlig vil følge paa et A, er saa herved nogen væsenlig Indsigt vunden? Ingenlunde. Der er Forskjel mellem Vished og Indsigt. Sæt, at Relationen mellem Hypothenusen og Katheterne var funden praktisk ved en Maaling af Trianglens Sider og derpaa construerede Kvadrater, saa vilde gjentagne Maalinger af retvinklede Triangler vel kunne give en Vished, der omtrent stod lige med den, et geometrisk Beviis giver; men kun Beviset giver Indsigt, Maalingen for sig giver ingen Indsigt. Al Indsigt er betinget af, at Forestillingen om det Ene indeslutter Fordringen af det Andet, at det Ene ikke kan sættes, uden at det Andet maa følge, at Realiteten af det Ene bærer i sig Begrebet af det Andet. Fastholdes den hypothetiske Sætning: „hvis A indtræder, saa maa B følge efter,“ blot empirisk, da er her ingen Indsigt, hvor stor end Visheden er. Man vil begrunde Phænomenet ved at opregne dets Betingelser, men hvor mange Betingelser og Mellembestemmelser, man end opregner, saa naaer man dog ikke Grunden; thi det forholder sig med Betingelserne som med det Betingede: de enkelte Betingelser ere selv Phænomener. Istedetfor en Begrundelse af

Phænomenet naaer man kun til en Summation af Phænomener, som hvert for sig maae begrundes ved en Summation af Phænomener; Begrundelsen er en fortsat Fordring paa Begrundelse, men Grunden flygter bort i det Uendelige: Indsigten naaes aldrig. Man kan med et Maximum af Sandsynlighed faae Visshed om mange Ting og om mange Tings Sammenhæng, uden dog at opnaae Indsigt, fornuftig Indsigt i nogen Ting.

En fornuftig Indsigt i Tingenes Sammenhæng er kun mulig under den Forudsætning, at der er Fornuft i Tingene, at Tingene ere realiserede Begreber. Det i Tingen realiserede Begreb er Tingens Natur. At enhver Ting virker efter sin Natur, betyder, at enhver Ting virker i Medfør af sit Begreb; men hvad er den virkende Aarsag? For dette Spørgsmaal frembyder Problemet om Begreb og Realitet en ny Side. Begrebet synes ikke at kunne være Aarsag: Tyngdens Begreb tynger ikke, Ildens Begreb brænder ikke, Stenens Begreb slaaer ingen Hund ihjel. Det maa da være Tingen, der er Aarsag. Men naar Tingen kun kan virke i Medfør af sit Begreb, saa maa Begrebet jo være Aarsag til, at Tingen er Aarsag. Hvad fører dette til? Ganske ligefrem til en Skjelnen mellem to Slags Aarsager, ideelle og reelle, og derved til en mere indtrængende Undersøgelse af Forholdet mellem ideel og reel Causalitet i det Hele. En saadan Undersøgelse er for Indsigtens og den videnskabelige Erkjendelses Skyld af Betydning. At gjøre Stof og Kraft til Aarsager, uden at bekymre sig videre enten om Stoffets eller om Kraftens Begreb, er en let Sag; at gjøre den virkelige Aarsag logisk til Eet med Aarsagens Begreb er just heller ikke vanskeligt; men i første Tilfælde udelukker man al Indsigt, i sidste Tilfælde al Realitet.

Det logisk-antilogiske Udslag af Magt, der forvandler Begrebet til Realitet, forvandler med det Samme den ideelle Causalitet til den reelle.

At Aarsagen kun kan virke i Kraft af Begrebets og Realitetens Eenhed, sees deraf, at Virken og Virksomhed kun kan finde Sted ifølge den samme Eenhed. Tingen som Ting i anti-logisk Umiddelbarhed kan ikke virke. Og hvorfor ikke? Fordi

Umiddelbarheden, skarpt og exact fastholdt for sig, betyder, at Begrebets Indhold, og dermed Mulighed til Andet, er udtømt i Tingens Existens; det Eneste, Tingen i dette Tilfælde formaaer, er: at existere. Med udtømte Begreber vilde Tingene existere ved Siden af hverandre, udelukkende hverandre, men for Resten ikke have det Mindste med hverandre at gjøre. Herbarts absolut positive Realer kunne herpaa tjene til Exempel. Denne skarpsindige, med exacte Analyser ihærdige Tænker led af den Fixidee, at ubetinget selvstændige Realer skulde kunne paa-virkes af hverandre, uden at det i dem Positive forraadte noget Negativt. En besynderlig Modsigelse¹⁾! Under den gjensidige

¹⁾ Det Hang til at give tomme Ordforklaringer istedenfor en virkelig Tydning af Kjendsgjerninger, og de Svagheder, hvori Metaphysikere, alene for Systemets Skyld, ofte gjøre sig skyldige, har F. A. Lange (Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart. Iserlohn. 1866. S. 463.) træffende karakteriseret: „Das absolut Einfache ist auch keiner inneren Veränderung fähig, weil wir uns diese nur „in der Form wechselnder Ordnung der Theile denken können. Deshalb „sagt Herbart auch nicht, dass die Realen auf einander wirken, sondern „dass sie Einwirkungen von einander erleiden würden, wenn sie diesen „nicht durch einen Akt der Selbsterhaltung Widerstand leisteten. Als „ob damit etwas andres gesagt werden könnte, als mit der Annahme „einer einfachen Wechselwirkung! Waitz legt in seiner Psychologie „(S. 81) viel Werth auf den Unterschied zwischen Dispositionen zu „einem Zustand und wirklichen Zuständen. So geht es in der Meta- „physik. Zustände darf die Seele nicht haben; bei Leibe nicht, sonst „ginge ja ihre absolute Einheit verloren! Aber Dispositionen, das ist „ganz etwas andres; „Strebungen“, warum nicht? Der Metaphysiker „widerlegt mit einem enormen Aufwand von Scharfsinn alle möglichen „andern Ansichten, und wo er seine eigne Meinung entwickelt, schiesst er „einen logischen Purzelbaum von der gewöhnlichsten Sorte. Jeder Andre „sieht, dass eine Disposition zu einem Zustand auch ein Zustand ist, „dass Selbsterhaltung gegen eine drohende Einwirkung nicht ohne eine, „wenn auch noch so feine wirkliche Einwirkung denkbar ist. Der „Metaphysiker sieht dies nicht. Er hat sich mit seiner Dialektik an den „Rand des Abgrundes getrieben, alle Begriffe hundertmal herumgewendet, „hervorgezogen, weggeworfen, und endlich muss durchaus und durch- „aus etwas gewusst werden. Also die Augen zugeedrückt und den „salto mortale herzhafte gemacht — von den Höhen der schärfsten Kritik „hinab in die allgewöhnlichsten Verwechslung von Wort und Begriff! Ist „dies gelungen, dann geht es munter weiter. Je mehr Widersprechendes „in die erste Grundlegung aufgenommen wird, desto freier lässt sich „schliessen, wie man denn bekanntlich aus mathematischen Sätzen, welche

Paavirkning maae Realerne jo netop tabe deres absolut positive Charakter og synke ned til at blive Relativiteter. At det heller ikke kan være Begreberne, som, fastholdte for sig i logisk Form, frembringe Tingene, forstaaer sig af sig selv. Vandets Begreb kan lige saa lidt frembringe Vand, som man kan drukne i Vandets Begreb. Tingens Begreb er dens Mulighed, en Mulighed, der ligger skjult i andre Tings Virkelighed. Kun derved, at de virkelige Ting have Muligheder i sig til andre Ting, formaae de at virke. Af flere frit eksisterende Masser har hver enkelt i sin Virkelighed Mulighed til at forandre de andres Sted i Rummet; det er denne Eenhed af Virkelighed og Mulighed, der udtrykkes i den Virksomhed, vi kalde mechanisk Tiltrækning. To Stykker Træ kunne ikke gnides mod hinanden uden at det enes Mulighed maa svare til det andets Virkelighed; Lysvirksomhed kan ikke gives, med mindre Lysgiverens Virkelighed svarer til Ætherens Mulighed, og omvendt. Da nu Virkelighed er Realitet, og Mulighed Begreb, saa indsees heraf, at ideel og reel Virksomhed, ideel og reel Aarsag maae forudsætte hinanden gjensidig.

Eenheden af ideel og reel Causalitet er en Eenhed i Modsætning, en Modsætningseenhed. Fra Fornuftsiden gjør den naturlige Tingenes Orden Indtryk af et uendeligt, i alle Dele sammenhængende Hele; end ikke den mindste Deel kan unddrage sig Nødvendighedens Magt, thi Alt bestaaer i uendelig Vexelvirkning; det er en Verden af indre, væsenlige Relationer, en Begrebernes Verden af ideel Causalitet. Fra de sandelige Erfaringers Synspunkt viser Realiteternes Verden sig derimod som en Verden af Tilfælde, af udvortes Betingelser og reel Causalitet. Ifølge Begrebssammenhængen er der f. Ex. af en

„den Faktor Null in versteckter Weise enthalten, oft die merkwürdigsten „Dingen ableiten kann.“

Det forstaaer sig naturligviis af sig selv, at en Metaphysikers Feilsyn lige saa lidt kan falde Metaphysiken til Last, som en Matematikers Regnefeil Mathematiken. Hvis Mathematikeren spidsfindig forsvarer sine Feil, naar de tydelig paavises, istedenfor aabent at vedgaae dem, da compromitterer han ikke derved Mathematiken, han compromitterer kun sig selv. Det Samme gjælder om Metaphysikeren og Metaphysiken.

Forbindelse mellem Kisel (Silicium) og Ilt fremkommen Kisel-syre, af en Forbindelse mellem Kalium og Ilt Kali, af en Forbindelse mellem Aluminium og Ilt Leerjord, og af disse Forbindelsers indbyrdes Forbindelse kiselsuur Kali-Leerjord (Feldspath), altsammen væsenlig i Følge ideel Causalitet. De een-sidige Begreber ere indeholdte i de mere alsidige, og ethvert Spor af Tilfældighed synes at være forsvundet. Ved Analyse af Concretionsbegrebet Feldspath komme vi til Sidebegreberne Kiselsyre, Kali og Leerjord; ved Analyse af disse endnu concrete Sidebegreber til de elementære Begreber af Ilt, Silicium, Kalium, Aluminium — med reflecteret Nødvendighed paa Grund af væsenlige Relationer. Begynde vi med Elementærbegreberne og anvende Synthesen, faae vi den samme Nødvendighed indenfor det Logiske. Men i Realiteternes antilogiske Sphære viser sig noget ganske Andet. Her møde vi Omstændigheder, Tilfælde og Tilfældigheder paa Grund af udvortes Relationer. Ilten og Kiselen kunne her existere hver for sig, uden at der fremkommer Kiselsyre; Kiselsyre og Kali findes hver for sig, uden at der danner sig kiselsuur Kali o. s. frmdl. I de ydre Betingelsers Kreds er ethvert Udslag af Magt afhængigt af indtrædende Tilfælde. Udslaget, antilogisk i Tilfældigheden, er i Nødvendigheden logisk: Vexelbestemmelsen af Tilfældigt og Nødvendigt karakteriserer Loven.

Dette fører os et Skridt videre. Der er i Realbegrebernes System en Forskjel mellem Begrebsværdier, som betegnes derved, at nogle Begreber tilsyneladende ligge Nødvendigheden, andre Tilfældigheden nærmest. Begreber som Jordart, Vand, Salt, Syre, Base o. dsl. tage sig ud som Væsensbegreber, Substansbegreber, Begreber af Nødvendighed; medens andre, saasom: Gruus, Dynge, Aggregat, Conglomerat o. s. v. dannes paa aldeles tilfældig Maade ved Sammentræf af Begrebsconsequenser, der ikke væsenlig vedkomme hverandre; slige Begreber skyldes Tilfældigheden i den Grad, at de ikke engang synes at fortjene Navn af Begreber. Denne Adskillelse mellem Substantialitets- og Accidentalitets-Begreber har Krav paa Opmærk-

somhed, thi Realitetsproblemets Løsning er afhængig af, hvorledes den bliver udtydet.

Begynde vi ud fra det Tilfældige og indrømme, at Tilfældigheden gjør Begrebet nominelt, saa er Begrebet Gruus kun en Benævnelse for en Sammenhoben af Dele, men intet objectivt Realbegreb. Positivisten vil smile, naar han hører, at ogsaa Gruusbegrebet skal med i den evige Begriben og have sit ontologiske Udspring fra en Alt begribende Selvmagt. Men naar Gruusbegrebet er nominelt, hvad er saa Granitbegrebet? Ogsaa nominelt! Naar Granitbegrebet er nominelt, hvad er saa Feldspathbegrebet? Naturligviis ogsaa nominelt; Feldspathens Dannelse har jo været betinget af udvortes Relationer. At denne Betragtningssmaade er falsk, fremlyser af dens Conseqvens; thi Conseqvensen er, at alle objective Realbegreber maae forsvinde og give Plads for nominelle Betegnelser af begrebsløse Kjendsgjæringer. Det heri Urimelige og Overfladiske er oven for tilstrækkelig paaviist; vi nødes da til at begynde ud fra Nødvendigheden. Ligesom der i al virkelig Nødvendighed er et antilogisk Moment af Tilfældighed, efterdi det i Virkelighed Nødvendige altid er betinget, saaledes er der i alt det Tilfældige et logisk Moment af Nødvendighed; hvis det ikke var saa, vilde der i Tilværelsen aabne sig en vid Mark, hvor Tilfældighederne kunde drive deres Spil uden Hensyn til Lovene.

Der er i Videnskabernes, navnlig i Philosophiens Historie ført vidtløftige Stridigheder om, hvorvidt man foruden de fysiske Aarsager ogsaa kunde antage Hensigtsaarsager og tillægge disse objectiv Gyldighed. Ved at skjelne imellem den ydre og den indre Hensigtsmæssighed har Kant meent, at man for de organiske Dannelsers Vedkommende burde gjøre, vel ikke en constitutiv, men dog en regulativ Anvendelse af Hensigtsmæssighedens Princip; men selv den regulative Anvendelse synes mere og mere at synke i Credit. Uklarheden har sin Grund i, at Forholdet mellem ideel og reel Causalitet ikke er blevet tilstrækkelig undersøgt.

Naar man uden videre skiller Tingene ved deres Begreber og med Fornægtelse af den ideelle Causalitet bilder sig ind at

have nok i de physisk virkende Aarsager, kunne Hensigtsaarsagerne umulig faae nogen objectiv Betydning. Men at denne Løsrivelse af det Reelle fra det Ideelle er uvidenskabelig, vil efterhaanden blive indlysende ved en grundigere Behandling af Erkjendelsens og Realitetens Problemer. Saa vel Objective-ringsloven som Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske i Magtens Udslag bevise, at den reelle Causalitet har sin Grund i den ideelle. Naar man eensidig hænger sig i Enkeltheder, nøies med Sønderdeling og gjør det Hele blindthen til et Resultat af Delene, saa er det ganske sandt, at al Talen om Hensigt og Formaal maa blive nominel og overfladisk. Ethvert endeligt Forsøg paa at fastsætte Noget som Formaal og Andet som Middel strander paa den uendelige Vexelvirkning af Betingelser og betingede Led; det foregivne Høiere synker ned til Niveau med det formeentlig Lavere og den betingede Nødvendighed bliver Enehersker i Tingenes og Lovenes Rige. Skal Fornuften komme til sin Ret, skal en videnskabelig Indsigt være mulig, da maa enhver Tilnærmelse til Løsningen af de store Problemer paa alle Punkter vise hen til en Delenes Udvikling af det Hele, til den reelle Totalitets Begrundelse i den ideelle, til et Verdensanlæg med en Alt begribende Subjectivitet som Ophav.

I Realbegrebet Anlæg ligger Eenheden af ideel og reel Causalitet, i Anlægsbegrebet Formaal, og i Formaalets Begreb igjen Begrebet af Midler. Formaalet, oprindeligt seet, er den Subjectivitetens Fordring, at Planen i det Hele, det bestemte Anlæg, skal virkeliggjøres gennem en vexelsidig Udvikling af Delene indbyrdes. Anlægget selv er et System af Anlæg: ingen Deel og intet Hele kan give sig selv Anlæg, men enhver Deel, ethvert Hele virker og maa virke i Kraft af sit særegne Anlæg. Der maa i Fornuftens Navn være et Hele, for at der kan være Dele, der maa være et Høiere, for at der kan være et Lavere, der maa være Formaal, for at der kan være Midler. Det Uvidenskabelige fremkommer kun, naar den endelige Subjectivitet anmasser sig at overskue Planen, bestemme Hensigterne og dele Sol og Vind mellem objective Formaal og Midler.

Grundspørgsmaalet er, hvorledes det Subjective i Realiteten forholder sig til det Objective. Dette Problem kommer selv til Existens med de organiske Dannelser. Hvad er en levende Organisme, ja hvad er Livet? Livet er en betinget Selvvirksomhed, og Produktet af denne Virksomhed er Organismen; det er det korteste Svar, vi her kunne give. Den af Stoffet betingede Selvvirksomhed udviser en sig fremarbeidende, om end urolig, Ligevægt af ideel og reel Causalitet. Paa Udviklingens lavere, elementære Trin er, hvad vi ofte nok have fremhævet, den ideelle Causalitet, det ontologisk Subjective, med overalt, men saaledes skjult i Realiteter, at Tingene virke som Stofsubjecter ved deres Egenskaber paa hverandre indbyrdes: Masser, Molecüler, Atomer ere reale Aarsager, physiske Andethedsaarsager paa Grund af den skjulte Selvaarsag. Med Livets organiserende Virksomhed vendes Forholdet om: Andethedsaarsagerne synke ned til Betingelser og Midler for den til Lyset kommende Selvaarsag, den sig virkeliggjørende ideelle Subjectivitet, der i Vexelvirkning med Stofsubjecternes Mangfoldighed gjør sig til herskende Midtpunkt og viser, hvad Formaalet er. Paa gaadefuld Maade skiller den dobbeltsidige Causalitet sig ad i to relativt selvstændige Causaliteter, to ueensartede Principer, det ideelle og det reelle; dette maa da føre Undersøgelsen videre.

III.

.De ueensartede Principers Problem.

Til den menneskelige Forstands meest iøinefaldende Problemer hører uden Tvivl det, der bevæger sig om Forholdet mellem Liv og Organisme, mellem Sjæl og Legeme. Dette Problem paatrænger sig som af sig selv, og det er da intet Under, at det baade i ældre og nyere Tid har givet Anledning til en Mængde forskellige Hypotheser, og at disse Hypotheser, hver efter sin Tour, have concurreret om den Værdighed at blive ophøiet til Dogme. Heller ikke har noget Problem ligget nærmere ved Haanden, naar det gjaldt om et slaaende Exempel paa de filosofiske Speculationers Ufrugtbarhed og al menne-

skelig Videns Ufuldkommenhed. Giver man sig i Kast med dette Problem, vil man snart gjøre den Opdagelse, at det har noget Proteusagtigt ved sig og let undslipper den, der ikke ret veed, hvor han skal gribe det, for at holde det fast. Man kan gaae ud fra den Forudsætning, der tiltaler den sunde Sands, at Livet er forskjelligt fra Organismen, at Sjælen er et relativt selvstændigt Væsen i Modsætning til Legemet, og dog ved Undersøgelsernes videre Gang føres til den Erkjendelse, at Sjæl og Legeme, og da selvfølgelig ogsaa Liv og Organisme, ikke kunne have hver sin Bestaaen, men maae antages at udvikle sig af eet og samme Grundprincip; Problemet er da dette: skal Grundprincippet oprindeligt sættes i det Ideelle eller i det Reelle?

Gjør man det ideelle Princip absolut gjældende, opfatter Livet som Idee og Sjælen som Livsideens Selvreflexion i sit umiddelbare Andet, saa bliver Organismen et Phænomen af Livet, Legemet et Phænomen af Sjælen. Gjør man omvendt det reelle Princip absolut gjældende, saa bliver Livet en Resultant af de i Organismen virkende Kræfter, og „Sjælespøgelset“, et af Hjernefunctioner dannet Phantom, viser sig kun som en Gjenganger fra Scholastikens Mørke. Hvad der især gjør Sagen indviklet, er den Omstændighed, at hvor uforsonlig end Modsætningen er mellem Idealisme og Materialisme, saa er det dog uundgaeligt, at Idealisten maa udtrykke sig materialistisk om det Sjælelige, og Materialisten idealistisk om det Legemlige, naar det kommer til Stykket. „Hjernen tænker, ligesom Maven fordøier“, denne Sætning er ~~materialistisk~~, for saa vidt den stiller Fordøielsesvirksomheden paa lige Trin med Tankevirksomheden. Tankevirksomheden er ideel; Idealisten kjender intet renere Udtryk for ideel Virksomhed. Idet Materialisten vil gjøre den ideelle Virksomhed materiel, kommer han netop til at gjøre den materielle Virksomhed ideel. Idealisten, som paa Grund af Værens og Tænkens Eenhed lader Materien tænke, maa selvfølgelig ogsaa lade Maven tænke, opfatte Fordøielsesvirksomheden som en dialektisk Begrebsproces, og kommer derved, i sine Bestræbelser for at gjøre

idealistisk

en materiel Virksomhed ideel, til at gjøre den ideelle Virksomhed materiel. For saa vidt Idealisten i nogen Maade vil gaae ind paa særlige Bestemmelser af Organer og organiske Betingelser, maa han nødvendig tale, som om Materien virkelig var materiel, og om saadanne Kategorier som Knogler, Muskler, Nerver bruge Ord og Udtryk, der umiddelbart svare til vore Forestillinger om det Legemlige. Det Samme gjælder i omvendt Forstand for Materialistens Vedkommende, naar han taler om det Sjælelige. Hvor materialistisk de sjælelige Functioner end opfattes, bliver han dog nødt til at bruge Ord som Fornemmelse, Følelse, Forestilling, Bevidsthed o. s. v.; men allerede den umiddelbare og naturlige Forstaaelse af disse Ord forflytter os med eet Ryk fra den materielle Sphære over i den ideelle. Naar Materialisten omhandler Hjernens, Rygmarvens, Gangliernes Bevidsthed, kan han ikke undgaae at fordele de lavere og høiere Bevidstheder paa Organer, saaledes at det seer ud, som var Bevidstheden dog noget Ideelt for sig; han lader jo de forskjellige Bevidstheder smelte sammen til en Art Bevidsthedseenhed, uden at kunne sammensmelte Organerne til en lignende Eenhed.

Man kunde paa Grund heraf fristes til den Antagelse, at Modsætningen mellem Idealisme og Materialisme ikke var væsenlig, at Striden kun var en Ordstrid; men dette er ingenlunde Tilfældet: Modsætningen er principiel. Fra idealistisk Side forstaaes Sagen saaledes, at den materielle Virksomhed er Skin og Tilsyneladelse af den ideelle; materialistisk forstaaes den saaledes, at den ideelle Virksomhed overalt bliver Skin og Tilsyneladelse af den materielle. At her er Skin og Tilsyneladelse paa begge Sider beviser, at Reflexionen er i Bevægelse, at der kjæmpes for en monistisk Afgjørelse. Den blot monistiske Eenhed er imidlertid en tvetydig Eenhed, og saalænge der strides for en tvetydig Eenhed, kan Striden fortsættes i al Tvetydighed. Den gamle Dualisme var mekanisk mirakuløs, men den var ikke tvetydig. Det Mirakuløse har Videnskaben grundig overvundet; men den moderne Monisme, der har sat sig i Dualismens Sted, lider af en Tve-

tydighed, der vil forhindre ethvert sandt videnskabeligt Fremskridt, saa længe den faaer Lov at blive staaende.

For at hæve Tvetydigheden er det allerførst nødvendigt at komme til Klarhed over, hvor vidt der i Grunden er nogen principiel Forskjel mellem det Livløse og det Levende, og, hvis en saadan Forskjel uimodsigelig finder Sted, da at undersøge, hvori den egenlig bestaaer, og hvilke de Skillemærker ere, hvorpaa den skal kjendes. Uden at opholde os ved Sammenligninger og Beskrivelser, som fra et naturhistorisk Standpunkt kunne være orienterende til praktisk Brug, ville vi forsøge at træffe Sagens Kjernepunkt og henlede Opmærksomheden paa det, som efter vor Opfattelse maa være det Afgjørende. Som Særkjende for livløs Virksomhed af hvilken som helst Art, mekanisk, magnetisk, elektrisk, chemisk, fastholde vi, hvad Physiken har paaviist som Lov, at Action og Reaction under alle Vexelvirkninger af materielle Led nøiagtig maae svare til hinanden, saa at intet selvstyrende Midtpunkt lader sig antage. Som Livsvirksomhedens Kjendemerke fremhæves derimod, at der under Materiepunkternes indbyrdes Action og Reaction danner sig et ideelt Midtpunkt og dermed en betinget Selvvirksomhed, der ændrer og styrer Delenes Vexelvirkning. De hertil svarende Kjendsgjerninger ere Stofskifte og Formgivning, ikke umiddelbart hver for sig, men i virksom Forening. En Krystalform kan vedligeholde sig, naar Stofskiftet udelukkes, et Stofskifte kan foregaae, og Formen forstyrres; heri er ikke Spor af Livsvirksomhed. Men naar et Stofskifte foregaaer saaledes, at en typisk bestemt Formudvikling derunder vedligeholdes, saa ansee vi dette for et ubedrageligt Tegn paa Livets organiserende Virksomhed. Virksomhedens ideelle Midtpunkt kan ikke matematisk localiseres som en Kugles Tyngdepunkt, der kun er en Resultant af Delenes Tyngde; heller ikke kan det være enten et eget Materiepunkt eller et metaphysisk Reale, thi i saa Tilfælde maatte det virke efter sine Egenskaber i Lighed med andre Materiepunkter eller Realer. Ethvert Hele, der alene be-roer paa Vexelvirkning af reale Dele efter Egenskaber, maa, hvad Potentialfunctionernes Theorie beviser exact, være Loven

for Action og Reaction punktlig undergiven: her er ikke Spørgsørgen af selvvirksom Eenhed eller styrende Midtpunkt. Overalt derimod, hvor Celler danne sig og Livet ytrer sig, er der Andetydning af eiendommelig Trang, eiendommelige Fordringer, som kræve en egen Huusholding; Livsvirksomheden har Præg af et Styrende, som igjennem sit Andet, sit Materiale, vil hævde sig selv og arbeide for sin Opholdelse og Selvudvikling. Karakteristisk for de livløse Ting er deres fuldkomne Ligegyldighed mod den Tilstand, hvori de befinde sig. Ingen vil antage, at der i Vandet er en skjult Higen efter at blive til Is, eller i Isen en stille Trang til at gaae over i Damp; derimod kan en i Mørket spirende Plante, der strækker sig efter Sollyset, vel siges at forraade en Stræben og Higen. Det er et Særkjende for Livet, at det har et Maal: Selvudvikling og Selvopholdelse er Maalet. At stride for sit Liv er at have et Formaål. Det maa i høi Grad overraske Enhver, som endnu ikke har opgivet alt Haab om fornuftig Indsigt, at Forskere af positivistisk Iver for en exact Erkjendelse af Betingelser og Aarsager have forkastet enhver Forestilling om Hensigtsaarsager, og dog, hvad de organiske Formers Udvikling angaaer, valgt Slagordet: Kamp for Livet.

Med disse Skillemærker for Livløst og Levende staae vi foran de ueensartede Principers Problem.

Realitetsprincippet er kjendeligt nok. Der kan paa Videnskabens nuværende Trin ikke være Tvivl om, at de organiske Dannelser jo foregaae i fuld Overensstemmelse med de almindelige Naturlove lige saa vel som de uorganiske; for mekaniske Tiltrækninger, chemiske Affiniteter, polære Spændinger, Forhold mellem Arbeide og levende Kraft o. s. v. gjælde de samme Grundlove i Organismen som i den elementære Natur. Idealitetsprincippet kan, ifølge vort Foregaaende, heller ikke afvises. Selvvirksomhedens, Selvudviklingens, Selvopholdelsens Mærker ere altfor iøjnefaldende til at kunne unddrage sig det uholdbare Blik. Naar disse Selvhedens Indicier desuagtet oversees eller udviskes, da er det aabenbart ikke Kjendsgjerningernes Skyld; det er kun Positivisten, der af Mangel paa Indsigt i det Ideelle

mener at finde sin Regning ved at fornægte, hvad han ikke kan forklare. Det ideelle Princip opfordrer os ingenlunde til paa Ny at indføre enten en særegen Livskraft paa lige Trin med de elementære Kræfter eller en Sjælesubstans, et eget Reale, der skulde sidde her eller der som „en Parasit“ i Legemet; men det fordrer af os, at vi ikke forsætlig lukke Øinene for, hvad der i de levende og da især i de besjælede Organismer er umiskjendeligt, en fra Stofvirksomheden forskjellig, men af Stoffet betinget, Selvvirken, en egen articulerende, selvudviklende, selvopholdende Virksomhed.

Maaskee vil man indvende, at den her opstillede Modsætning af to ueensartede Principer kun er et Opkog af en forældet Dualisme, som Nutidens monistiske Videnskab hverken kan eller vil anerkjende; vi spørge da, om Nutidsmonismen kan fritage Videnskaben fra at bøje sig for Kjendsgjæringer? Er det Videnskaben muligt at vise, hvorledes physiske Strømninger og moleculære Forandringer kunne forvandle sig til Fornemmelser, Følelser, Forestillinger, nu vel, saa har Monismen Ret, og Dualismen falder bort af sig selv. Men saa længe den menneskelige Forstand formaaer at gjøre Forskjel mellem materielle Betingelser og ideel Causalitet, saa længe Formodningen om, at det Samme, der fra den ene Side viser sig som udvortes og materielt, kan fra den anden Side vise sig som et indvortes, sig selv opfattende Ideelt, er og forbliver meningsløs, endnu mere meningsløs end den Antagelse, at Tone og Klangfigur ere det Samme, kun opfattet med forskjellig Sands, saa længe staaer Modsætningen af to ueensartede Principer, Stofvirksomhedens og Selvvirksomhedens, ved Magt som uantastelig Kjendsgjærning. Det Høieste, hvortil man ad de umiddelbare Iagttagelsers Vei nogensinde vil kunne naae, er en gjen nemført Parallelisme af Stofvirksomhed og Selvvirksomhed, af legemlige og sjælelige Functioner. Men en slet og ret Parallelisering giver os ingen egenlig Indsigt; Dualismen maa have sin Grund i en væsenlig Eenhed, og Spørgsmaalet bliver da, hvorvidt en saadan Eenhedens Grund med nogen Sandsynlighed lader sig paavise.

Det er en ældgammel Anskuelse, at den hele Natur er be-sjælet og levende, at Livet ikke indskrænker sig til Organismerne alene, men endogsaa omfatter hvad man ellers kalder den døde Materie. Denne Synsmaade er falsk, for saa vidt den fastholdes i Phantasieens og Forestillingens Form; men, henført under Begribningens almindelige Lov, kan den vel siges at indeholde et Moment af Sandhed. Det i Hylozoismen Vildledende er: for det Første et eensidigt Hang til at ansee alt Røre, alle Bevægelser, især alle fortsatte Kredsbevægelser for umiskjendelige Livstegn — der er da Liv i Solsystemet, Liv i elementære Forandringer, i geologiske Dannelsesprocesser o. s. v.; for det Andet en tvetydig Brug af Ordet Fornemmelse: Klippen fornemmer Slag af Lynet, Jernet fornemmer Magnetens Nærhed, Nerver og Ganglier fornemme physiske Indtryk, som vi fornemme et Vel- eller Ildebefindende; for det Tredie en mystisk Anvendelse af Ordet Drift, især Dannelsesdrift. Ved Benyttelse af vage, ubestemmelige Analogier, Symboler og Sindrigheder nedbryder man efterhaanden enhver Skranke mellem det Levende og det Livløse og faaer den kvalitative Forskjel reduceret til en forsvindende Gradforskjel: jo mere udvortes, mekanisk og chemisk Livstegnene opfattes, desto mere flydende gaaer det med hylozoistiske Phantasier.

Under Begrebets Synspunkt kan Forestillingen om et almindeligt i hele Tilværelsen udbredt Liv derimod forstaaes af den ontologiske Begriben, hvori alt Værende reflecteres. Den Selvbegriben, der objectiverer sig i Realbegrebernes System, ligger til Grund for alle Overgange fra Mulighed til Virkelighed i Realiteternes Verden. Gjennem alle Rækker af physiske Aarsager, Betingelser og Virkninger gaaer der en Strøm af ideelle Aarsagsmomenter og ideelle Virkninger; denne aldrig standse, Idealitetens Selvhed omkredsende Strøm kan i logisk Abstraction opfattes som Afskygning af en almindelig Leven, en almindelig Selvvirken, svarende til et almindeligt Livsbegreb. Men videre naaer man ikke ad denne Vei.

Skal Livet virkelig komme til Existens, da maa dets Existens lige saa vist have sit særlige Realbegreb i det hele Til-

værelsesanlæg, som enten Ilten eller Vandet eller Kulbrinten eller Ammoniaken eller hvad man ellers vil nævne; kun med den udtrykkelige Forskjel, at Livets Begreb er et Selvhedsbegreb med Overskud af Idealitet, Vandets, Kulbrintens, Ammoniakens Begreber derimod Andethedsbegreber, Stofbegreber. Problemet concentrerer sig da i den Opgave: at tydeliggjøre Grundforholdet mellem Selvhedsbegreb og Stofbegreb.

I Stofbegrebet er Selvvirksomheden latent, ligesom den ideelle Causalitet er latent i den fysisk virkende Aarsag. Phisikeren veed, at der i et Legeme kan være Varme, som ikke virker paa Thermometret, fordi Virksomheden er omsat i Tilstandsform, og først kommer tilsyne igjen, naar Tilstandsformen forandres. I Lighed hermed gjælder det, at den ideelle Causalitet aldrig mærkes umiddelbart i physiske Aarsager eller i det Udslag af Magt, hvorved Overgangen fra Mulighed til Virkelighed foregaaer under Andethedens Form. Men den latente Causalitet er desuagtet lige saa lidt at ansee for Intet, som den latente Varme. Paa særegne Betingelser, under særegne Forhold kan Selvhedsbegrebet, der vel saa fuldt som Andethedsbegreberne maa være et Begreb af ideel Magt, sætte sin Mulighed over i Virkelighed og komme til Existens. Lad os prøve, hvorledes dette vil tage sig ud i Kjendsgjerning. Saa længe de saakaldte organiske Stoffer, Ilt, Brint, Kulstof og Kvælstof, virke blot efter Andethedens Love, frembringer Vexelvirkningen intet Overskud af Idealitet, Intet, hvori en Selvhedsaarsag kan lade sig tilsyne; det bliver ved elementære Dannelser. Foregaaer Vexelvirkningen mellem Atomere eller Molecüler derimod under saadanne Betingelser, at et Overskud af ideel Causalitet, der ikke paa Andethedens Maade kan udlignes i Action og Reaction af materielle Dele, fremkommer, saa danner der sig af det ideelle Overskud et Selvvirksomhedens Midtpunkt: Livet begynder sin vidunderlige Gjerning.

Skjøndt Modsætningen mellem det ideelle og reelle Princip herved er hævdet, saa vil det dog let indsees, at denne Dualisme ikke gjør Brud paa Tilværelsens Eenhed, men tvertimod

tjener til Begrundelse af den sande, vel forstaaede Monisme. Striden om *generatio æquivoca* er ikke til Ende endnu, og heller ikke har man opgivet Haabet om at kunne frembringe en levende Celle. Det vil forstaaes, at Muligheden af en saadan Frembringelse ingeniunde staaer i Strid med Antagelsen af ueensartede Principer; thi Livsvirksomheden maa jo lige saa vist have sine lovfaste Betingelser, som enhver anden Virksomhed. Derimod maa det udtrykkelig fremhæves, at Cellefrembringelser ad kunstig Vei ikke kunne opstilles som Beviser for, at Livet kun er en Resultant af fysiske Kræfter. Selvhedens ideelle Midtpunkt kan i Begyndelsen være saa svagt, saa skjult og fortabt i Stofvirksomheden, at det seer ud, som var det kun en Indbildning med Livsprincipet; men alt som Dannelserne skride frem, viser det sig stedse tydeligere, at de materielle Forandringer ere Selvvirksomheden underlagte, ligesom det ogsaa viser sig, hvor afhængigt det Selvvirksomme er af Stoffet og Stofvirksomheden.

De organiske Functioner antage herved Præg af Fordobling. Ingen Materiedeel, intet Stofsubject er i Stand til at udføre nogen som helst Selvhedsfunction. Sætninger som: „Gangliet føler, Hjernen tænker“, ere ikke videnskabelige; man kunde lige saa godt sige: „Chloret inclinerer for Metallerne“, „Magnetnaalen er opmærksom paa Nordpolen“. Omvendt kan det i Organismen Selvvirksomme ikke udrette det Mindste uden en tilsvarende Stofvirksomhed.

De organiske Functioner ere fra Først til Sidst Dobbeltfuctioner, hver Function en Fordoblingseenhed af Stofvirken og Selvvirken. Heri ligger, at Stofvirksomheden snart kan være saa fremherskende, at den skjuler Selvvirksomheden, og denne igjen, som i den rene Tænken og Villen, faae Udseende af at trænge Stofvirksomheden tilbage. Oscilleringer af Stoffunctionernes og Selvhedsfunctionernes vekselsvise Overvægt kunne fremkalde mangfoldige Udslag af Interferenser, Polarisationer, af modtaget, afgivet og opsparet Arbeide i forskjelligt Maal; men om det ved physiologiske Iagttagelser, psychophysiske Maalinger og psychologiske Tydninger nogensinde

vil kunne bringes dertil, at exacte Analyser af Oscillationerne erholde et paalideligere Grundlag end den herbartske Forestillingsmechanisme, maae vi lade staae hen. Det første Fornødne er, at Sætningen om Functionernes Dobbelt-sidedighed underkastes en kritisk Prøvelse.

Betragtet fra Stofffunctionernes Side er den organiske Livseenhed en Art collectiv Eenhed: saa mange Celler, saa mange Liv; saa mange Bevidsthedsorganer, saa mange Bevidstheder. Den collective Eenhed bliver saa nærmere udtydet som en disciplinerende Sammenhængseenhed: de mindre Liv underordnes de større, de dunklere Bevidstheder smelte sammen i de klarere; men det Collective er og bliver det Charakteristiske. Fra Selvhedsfunctionernes Side viser Eenheden sig derimod som en Alt concentrerende Selveenhed: eet Liv, een Sjæl, een Bevidsthed, eet Selv i det menneskelige Legeme er i ældre Psychologier gjort til Norm ved enhver Bedømmelse af lavere staaende Organismer. Men Forestillingen om Sjælen som et i sig udeleligt, uforanderligt og desaarsag uforgjængeligt Enkeltvæsen har den fordomsfrit fremskridende Physiologie givet Naadestødet, idet den ved uimodsigelige Kjendsgjæringer har beviist, at Livet ikke blot i vegetative, men selv i animale Organismer kan udstykkes, og det Sjælelige deles. Kun ved at opfatte de organiske Functioner som Dobbeltfunctioner bringe vi det derhen, at begge de eensidige Synsmaader komme til deres relative Ret. Da Selvhedsfunctionerne overalt ere betingede af Stofffunctionerne, maa Selveenheden nødvendig være reflecteret i Sammenhængseenheden, og det med Delingen have sin Gyldighed; men da Stofffunctionerne igjen, hvad Livet og det Sjælelige angaaer, kun ere Midler og Betingelser for Selvhedsfunctionerne, og de sjælelige Selvhedsfunctioner reflecterede Momenter i den herskende Selveenhed, saa faaer den gamle Forestilling om Sjælen som et relativt selvstændigt Væsen dog sin Betydning.

Men hvad er nu dette sjælelige Væsen? Det kan umulig være nogen umiddelbar Substans, thi en umiddelbar Substans er kun et Substrat. At tale om en Sjælesubstans, et Sjælereale,

er, naar vi gjøre os Sagen tydelig, det Samme som at tale om en Substratvirksomhed, analog med en Stofvirksomhed, idet man dog bilder sig ind at tale om en fra Stofvirksomheden væsenlig forskjellig Selvvirksomhed. Derimod er det i fuld Overeensstemmelse saa vel med Selveenhedens Begreb som med de physiologiske Kjendsgjæringer, at tale om en under Stofbetingelser sig stedse forstærkende Eenhed af ideel Causalitet, en Selveenhed, der paa mangfoldige Maader kan hæmmes og svækkes, men ogsaa under gunstige Betingelser vise Anlæg til en Concentration, hvorved den hæver sig til stedse større reflecteret Selvstændighed og ideel Substantialitet.

Skal den af Selvvirksomhed resulterende Selvstændighed nærmere undersøges, saa antager Problemet Charakter af Frihedsproblem: det reelle og det ideelle Princip stille sig mod hinanden som Nødvendighed mod Frihed.

Striden mellem Frihed og Nødvendighed bliver ikke først til med Vilkaarligheden og den selvbevidste Villies Valg i det Endelige, dens Oprindelse falder sammen med Livets Oprindelse; ethvert Misfoster, enhver embryonal Abnormitet kan være et Exempel: Selvhedsprincippet er Frihedens Princip, ligesom Andethedens Princip er Nødvendighedens. Den absolute Nødvendighed er et Begreb, der ikke kan existere; den virkelige Nødvendighed tilhører Andetheden og dermed Relativiteten. Mener man at have det absolut Nødvendige i en uendelig Totalitet af betingede Led, da er dette kun en Indbildning. Skulde en saadan Nødvendighed være absolut, da maatte den magte sine Led og Betingelser og i mægtig Begriben af Alheden hævde sin Eenhed; men just derved vilde den mægtige Eenhed jo være en sig selv reflecterende Eenhed, en Selvmagtseenhed, en Frihedseenhed.

Man har søgt at fastholde den absolute Eenhed af Frihed og Nødvendighed fra Nødvendighedssiden i Kategorien: den frie Nødvendighed (*libera necessitas*), fra Frihedssiden i Kategorien: den nødvendige Frihed (*libertas necessaria*); det er metaphysisk Formalisme. Nødvendigheden bliver ikke ubetinget i uendelige

Rækker af sammenhængende Betingelser, den bliver tvertimod betinget i det Uendelige; heller ikke bliver Friheden ubetinget ved at skyde Betingelserne fra sig, men ved selvvirksomt at tilegne sig dem og gjøre dem til sine egne Betingelser.

Den absolute Frihedseenhed kan være vidende, mægtig, selvbestemmende, Alt bestemmende uden at være vilkaarlig. Naar vi i Analysen af det ontologiske Subjectivitetsbegreb desuagtet indføre Kategorier som Vilkaarlighed, Valg, Beslutning, da betegnes herved ingenlunde særskilte Handlinger, men Endelighedsbestemmelser, antirationelle Momenter, der opløse sig i den uendelige Reflexion og afgive Reflexer i Begrebet af absolut Selvbestemmen.

Spørgsmaalet om Selvbestemmelsens Indhold fører os oieblikkelig over i Andethedens, Relativiteternes, de endelige Betingelsers og Aarsagers Kreds, og her møde vi Nødvendigheden. Det, som skeer med Frihed, maa lige saa vist have en Grund i et Andet, som det, der skeer med Nødvendighed, thi ingen bestemt Villen er mulig, uden at der villes Noget. Det Nødvendiges reale Grund, der ikke er Eet med Betingelsernes Sum, men reflecteret i deres Relationer, er Sammenhængseenheden undergiven; Selvbestemmelsen derimod forvandler de reale Grunde til Motiver. Nødvendigheden med de physiske Aarsager reflecteres i lutter Realgrunde; Frihedens ideelle Causalitet i lutter Motiver. Det er kun en udvortes, overfladisk Forestilling, at den absolut selvbestemmende Frihedseenhed skulde kunne behandle Tingenes Sammenhæng, Lovenes Verden, vilkaarligt, eller gaae i Spring og springe Realgrundene over; det ligger tvertimod i Grundforholdet af Nødvendighed og Frihed, at Motiverne i det Ideelle nøiagtigt maae svare til Grundene i det Reelle.

Paa Endelighedens Trin viser Striden sig mellem Frihed og Nødvendighed som en Strid mellem betinget Selvvirken og de Betingelser, den er undergiven. De besjælede Organismer lide under Hæmmelser, Trang og Tvang, de selvbevidste Subjectiviteter opfatte den tvingende Nødvendighed som Skjæbne. Saa hedder det, at Skjæbnens Magt gjør Menneskets Frihed til

Intet. Hvori bestaaer da Menneskets Frihed? Vi svare: I selvbevidst, betinget Selvvirken. Hvor vidt den selvbestemte Virken naaer, og hvor meget den udretter, afhænger af indre og ydre Betingelser, men den tilintetgjøres kun, naar Selvbevidstheden ophører, og Bevidsthedens Lys slukkes. Selvbevidstheden kan hæve sin bestemmende Villen frem for sig og ved en egen Art Abstraction befrie den fra enhver Tvang; det seer da ud, som stod den frie Villie selvstændig overfor den skjæbnesvangre Nødvendighed, maalte den med Øinene og udfordrede den til Tvekamp. Om Villien i udvortes Handling seirer eller taber, er ikke det Afgjørende; det Afgjørende er, at der villes. Det er ikke dette eller hiint Endelige, der vælges eller villes, men Villien vælger sig selv, vælger ubetinget at ville. Fra denne Abstractionens Høide have Forsvarere af det ubetingede Frihedsprincip kategorisk erklæret, at den fornuftige selvlovgivende Villie er istand til at fjerne alle Indblandinger af sandselige Tilskyndelser og gaae imod Drift og Tilbøielighed som det Skib, der har sin egen Drivkraft, kan gaae imod Vind og Strøm. Erfaringen viser dog, at det ikke lader sig gjøre. Og hvorfor ikke? Fordi den rene Selvbestemmen kun er et abstract Udtryk for imaginær Frihed. End ikke i Selvopløftelsens Øieblikke har den sig villende Villie været uafhængig af Indtryk fra Andet. En Stemning, en Følelse, et Tankens Maal, et Phantasiens Ideal har været medvirkende. Undersøge vi et saadant Ideal lidt nærmere, ville vi opdage mangfoldige Paavirkninger, Mindelser, Oplevelser, Exempler, der i al Skjulthed staae bag ved, saa at Villien aldrig er fri for Motiver. Men Motiverne skyldes jo Indtryk fra Andet, Hensyn til Andet; naar Opmærksomheden fæster sig paa disse Indtryk og de derved bestemte Hensyn, bliver Villien concret, synker ned i Betingelsernes Kreds og føler Motivernes Vægt.

Det almene og dog concrete Motiv bliver nu Selvopholdelsen, som igjen kan være deels af lavere, deels af høiere Art. Individualitetens Krav skulle fyldestgøres; Fyldestgjørelsen er betinget af en Tingenes Orden, hvori Nødvendigheden hersker; der behøves da ikke stor analytisk Kunst for at opdage, hvor

stramt Betingelsernes Kjæder snøe sig om Individets Villen. Tilstanden i Yderverdenen, Omgivelsens Temperatur og Safterne i Blodet forene sig med Nervesystemets physiologisk-psychologiske Dispositioner og gjøre Villien til et organisk Produkt af reale Motiver. Seet fra dette Synspunkt gaaer Friheden under i Nødvendigheden. Uden at opvarte med de forslidte Theorier: Indifferentisme, Determinisme, Prædeterminisme og deres forskellige Afskygninger, ansee vi det for tilstrækkeligt at pege paa Problemet selv: Problemet ligger i Vexelbestemmelsen af Motiv og Villie. Ingen Villie uden Motiv; det stærkeste Motiv vil altid beherske Villien: heri ligger Nødvendighedsmomentet. Men Forholdet imellem stærkere og svagere Motiver kan ikke afveies mekanisk; der er i Villiens subjective Energie et Idealitetens Overskud, som er incommensurabelt med det i Motivet Objective. Det er i høieste Instans Villien selv, der maa afgjøre, hvilket af de stærke Motiver der skal blive det stærkeste: Villien bevæges kun, idet den lader sig bevæge; heri viser sig det ufortabelige Frihedsmoment. Frihedsfunctionerne have den umiskjendelige Lighed med de organiske, at de ere Dobbeltfunctioner, Functioner af Objectivitetens reale Grunde og af Villiens, d. e. af Selvbestemmelsens subjective Energie.

Frihedslivet i Individerne bliver at betragte fra to Hovedsider, for saa vidt det deelviis yttres sig i enkelte Optrin og Handlinger, og for saa vidt det lægger sig for Dagen i en herskende Stræben mod et bestemt Endemaal. Fra begge Sider peger Frihedsprincippet hen imod en Begrundelse, der ligger udenfor Videnskabens Grændse. Den objective Nødvendighed, der udtaler sig i Tingenes Sammenhæng, afgiver et fast og sikkert Grundlag for videnskabelige Undersøgelser: Grundene ere overbevisende, og Beviserne tvingende. Men Selvbestemmelsens subjective Energie unddrager sig i den Grad Videnskabens Control, at her bestandig maa appelleres til Individernes indre Erfaring; men den indre Erfaring er forskjellig hos de forskjellige Individuer. Grundene ere ikke tvingende, men overtalende; thi Frihedsgrunde maae tilegnes med Frihed. Hvad nytter det

at tale til Mennesker, som have deres Liv i lutter endelige Interesser, om en Frihed, der forpligter til Selvfornægtelse og Opoffelse af det Timelige, for at vinde det Evige. De ville ikke forstaae det. Kunne de end ikke paaavise Modsigelser i Begrebsudviklingen, saa vil den ideale Frihedsbegeistring dog i deres Øine tage sig ud som en Abstractionens Flugt fra Virkeligheden, en utopisk Higen mod et Oversandseligt, en Overdrivelse, et Sværmeri. De kunne ikke forstaae det; thi Frihedsgrunde ere ethisk-subjective, og ethisk-subjective Grunde finde kun Indgang hos Subjectiviteter, som ere forsøgte i ethisk Selvanstrængelse og ville øve sig i Frihedens Skole. Frihedsprincippet er ikke et theoretisk, men et praktisk Princip, et Troesprincip; derved bliver det ikke blot ueensartet med Nødvendigheden, men, som vi i det Følgende skulle see, ueensartet med Videnskaben.

Videnskabelige Undersøgelser af Troens Væsen føre saa dybt ind i Subjectivitetens Mysterier, at de ueensartede Principers Problem i sidste Instans forvandler sig til et afgjørende Grændseproblem, Problemet om Religion og Videnskab, Tro og Viden.

Det er i denne Henseende mærkeligt at see, hvorledes Comte, Positivismens Grundlægger, efter at have begyndt med en Kjendsgjerningernes Objectivitet, der udelukker det Subjective, ender med at kalde Følelsen og Subjectiviteten til Hjælp og i Religionens og Sædelighedens Navn at klage over Aandens moderne Oprør imod Hjertet (*l'insurrection moderne de l'esprit contre le cœur*). Hans lærde og klart tænkende Discipel, Littré, har, rigtignok ikke uden et vist Veemod, der gør hans Hengivenhed for Mesteren Ære, paaviist denne beklagelige Inconseqvens¹⁾. Følelsen, siger Comte, bør altid herske over Intelligensen; altsaa, indvender Littré, ligesom i Middelalderen Philosophien var Theologiens Slavinde, saaledes skulde Aanden nu være Hjertets Slave. Heri er noget Tvetydigt. Dersom Comte med sit Udtryk ikke vil sige Andet end at Aanden, Intelligensen i Eenhed med Følelsen, skal virke for det Gode og Gavnliges, da er der Ingen, som

¹⁾ *Auguste Comte et la philosophie positive*. Paris 1877. S. 539 flgd.

heri vil modsige ham; men vil han dermed mene, at hele Styrelsen skal udgaae fra Hjertet, saa forblinder han Hjertet og giver Moralen til Priis for alskens Udskeielser. Mener han, at Intelligensen ikke bør arbeide for sig selv eller eftertragte den rene Sandhed og den abstracte Theorie, saa lemlæster han Humaniteten og berøver den sit mægtigste Redskab til Forædling og Fremgang i Fuldkommenhed. Det var ikke Hjertet, men Troen, den blinde Tro paa Aabenbaringsens Autoritet, der holdt Aanden i middelalderlig Underkuelse. Skulde Aandens Reising mod denne Underkuelse være fordærvelig for de menneskelige Sjæle, saa maatte Middelalderen jo, historisk seet, have flere Dyder og færre Lyder end den nyere Tid; men Historien viser, at det Omvendte netop er Tilfældet. Comte sætter den videnskabelig begrundede Tro (*la foi démontrée*) mod den aabenbarede Tro (*la foi révélée*) og fordrer saa, at Intelligensen skal underkaste sig Religionen; men hvad vil det sige Andet end at Aanden skal underkaste sig sit eget Værk, Tanken sine egne Beviser¹⁾.

At Frihedsprincippet ikke kan finde Anerkjendelse i Positivismen er en Selvfølge. Ved at antage Kjendsgjerningen for noget i sig selv Objectivt og holde sig til Realiteter uden Realbegreber har den positivistiske Philosophie fra Begyndelsen af udelukket ethvert Forsøg paa en dybere gaaende Erkjendelse af Frihedens subjective Væsen. Den eneste videnskabelige Vei fra det Objective til det Subjective, fra Nødvendigheden til Friheden, gaaer igjennem Realbegreberne. Tingene bestemmes

¹⁾ Anfr. Skr. IIIme partie. Chapitre IV. Examen de l'opinion que l'esprit doit être subordonné au cœur. S. 545. En prétendant unir les principes du régime positif avec les conséquences du régime théologique, on tombe dans des contradictions implicites. Subordonner l'esprit à la foi révélée est une notion parfaitement claire; car la révélation émane de la divinité, et, quelque inconcevables que soient les mystères qu'elle ordonne de croire, il n'importe, une autorité devant laquelle l'homme n'est rien a parlé, et il doit se soumettre. Mais, dans le régime positif, que peut signifier la subordination de l'esprit à la foi démontrée, puisque cette foi démontrée n'est pas autre qu'une œuvre de l'esprit lui-même et le résultat d'une longue enquête qui a mis en lumière les lois immanentes du monde? C'est dire le même par le même que de dire que l'esprit se subordonne à une foi qu'il a faite, et énoncer une impossibilité que d'énoncer qu'il s'insurge contre cette foi?

af deres Begreber, Begreberne bestemmes, idet de begribes, og de begribes oprindelig af den Alt begribende Selveenhed, den ontologiske Subjectivitet. Dersom denne Antagelse kan rokkes, dersom det virkelig lader sig godtgjøre, at der kan være Ting uden Begreber, Kjendsgjæringer uden Love, Objecter uden objectiverende Selvhed, ja saa kan der være Tale om at holde det Nødvendige fast uden Frihed og udfinde det virkelig Sande, det i sig selvstændige Objective ved at eliminere det Subjective. Men dersom ethvert Forsøg i denne Retning, efter hvad der om Erkjendelses- og Realitetsproblemet er oplyst, befindes at være urimeligt og meningsløst, saa staaer det urokkelig fast, at hele den objective Tilværelse bæres af objectiverende Subjectivitet, at den nødvendige Tingenes Orden har sin Grund i selvbestemmende Frihed. Tingene, Kjendsgjæringerne, som for vore empiriske Undersøgelser ere det første Bestemmende, ere da ikke i sig selv det Første; de ere et Afledet, de ere kun til som Udslag af Magt. Realbegreberne, som for vore rationelle Analyser ere logisk bestemmende; ere ikke det første Logiske: Begrebernes System viser hen til en evig Logik i en evig selvtænkende Eenhed. Fra alle Sider gennem alle Bestemmelser, de være reelle eller ideelle, logiske eller antilogiske, pege Undersøgelserne som i convergerende Linier mod det Alt forenende Midtpunkt, det bestemmende Udgangspunkt, den indre ideelle Causalitet for reale Aarsager og Aarsagsrækker i udvortes Uendelighed, d. e. mod den oprindelige Frihed.

Men hvad og hvormeget den guddommelige Frihed formaaer, kan intet Menneske vide¹⁾. Videnskaben har hvad Indholdet

¹⁾ Vil Nogen indvende, at det Samme gjælder om en alt begribende Selvmagt, maae vi gøre opmærksom paa Følgende. At trænge ind i den evige Selvbegribens indre Bevægelser er os ganske vist lige saa umuligt, som at udgrunde Frihedens Hemmeligheder. Man kunde for den Sags Skyld lige saa gjerne slaae sig til Ro ved det Hegelske: Begrebet begriber sig selv, som beraabe sig paa en ontologisk Subjectivitet, thi begge Dele ere os i Virkeligheden ligeufattelige. Men netop ved Bestemmelsen af det Ufattelige gjælder det om at være nøieregnende med Hensyn til Mulighed og Nødvendighed. Høist træffende bemærker F. A. Lange, angaaende

angaaer, at holde sig til, hvad der virkelig foreligger, hvad der er frembragt og i Lovenes Medfør vitterlig frembringes; vi maae,

„einen nicht stichhaltigen Versuch in Ueberweg's Logik (§§ 38—44)“:
 „Ueberweg bestreitet mit Recht die Art, in welcher Kant Raum und Zeit
 „als Form der Wahrnehmung von dem Stoff derselben unterschied. Er
 „geht sodann von dem Satze aus, dass die innere Wahrnehmung ihre
 „Objekte so, wie sie an sich sind, mit materieller Wahrheit aufzufassen
 „vermöge. Mit musterhafter Klarheit unterscheidet er das Wesen der
 „Empfindung von dem Wesen der Dinge, durch welche dieselbe veranlasst
 „wird. Nur das Wesen der psychischen Gebilde in unserm eignen Be-
 „wusstsein, glaubt Ueberweg, vermöchten wir genau so zu erkennen, wie
 „es ist. Da nun unsre innere Erfahrung zeitlich verläuft, so hält er die
 „Wirklichkeit der Zeit für erwiesen. Die Zeitordnung setzt aber die Ge-
 „setze der Mathematik voraus und diese setzen den Raum von den drei
 „Dimensionen voraus, womit der Gang des Beweises abschliesst. — Ab-
 „gesehen davon, dass der Fundamentalsatz wenigstens hinsichtlich der
 „Reproduction gerechten Bedenken unterliegt, scheint mir ein ganz be-
 „stimmter Fehler darin zu liegen, dass die Realität der Zeit in uns auf
 „die Realität der Zeit ausser uns übertragen wird. In uns hat nicht nur
 „die Zeit Realität, sondern auch der Raum, ohne dass dazu eine Ver-
 „mittlung durch den Zusammenhang der mathematischen Gesetze nöthig
 „wäre. Nun müssen wir allerdings aus dem Zusammenhang der Dinge in
 „uns mit Nothwendigkeit auf einen correspondirenden Zusammenhang
 „der Dinge ausser uns schliessen; allein dieser Zusammenhang braucht
 „eben keineswegs Uebereinstimmung zu sein. Wie sich die Vibrationen
 „der berechneten Erscheinungswelt zu den Farben der unmittelbar ge-
 „sehenen verhalten, so könnte sich auch eine für uns ganz unfassbare Ordnung
 „der Dinge zu der räumlich-zeitlichen Ordnung verhalten, die in unsern
 „Wahrnehmungen herrscht.“ Geschicht. d. Maternalm. S. 497—98. —
 Dette kan altsammen indrømmes; men fra det Ufattelige er der et stort
 Spring til det Umulige, og først, naar det Umulige er naaet, standser
 Tvivlen. Det er maaskee muligt, at et Væsen kan være saaledes organi-
 seret, at det kun er i Stand til at forestille sig Rummet i to Dimensi-
 oner, og at vor Erfaringsverden som Følge heraf maa forekomme det at
 være som en „Ding an sich“ (anfr. Skr. S. 499); men for ikke at gjøre
 os skyldige i en *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος*, maae vi vogte os for distra-
 herende Sidebetragtninger. Her spørges ikke om, hvor mange Dimensioner
 Rummet muligviis kan have, eller, hvilke Indtryk forskellige Svingnings-
 tider kunne foraarsage; men Spørgsmaalet er: Kan der gives Former af
 Rum og Tid saa væsenlig forskellige fra vore, at de af den Grund ere
 os ufattelige? Antages dette, saa maa den ubekjendte Rumsform ikke
 blot i det Hele, men ogsaa i enhver af sine Dimensioner være kvalitativt
 forskellig fra vor. Der maa da gives Dimensioner, som ikke ere
 Dimensioner, d. v. s. Dimensioner, som, endskjøndt de ere os aldeles
 ufattelige, dog maae opfattes som analoge med det, vi kalde Dimensioner.
 Ligeledes, hvad Tiden angaaer, maa der gives Successioner saa ufattelige,

med andre, Ord kjende Friheden paa Nødvendigheden. Der kan da i Frihedens Dybde ligge Muligheder, hvorom Videnskaben ingen Anelse har eller kan have. Det selvbevidste Liv er i høieste Forstand interesseret i Alt, hvad der vedrører Friheden; da det nu er den menneskelige Viden umuligt at udmaale Frihedens Dybder, maa der paa Grund heraf være Livsspørgsmaal, afgjørende Frihedsspørgsmaal, som Videnskaben ikke kan besvare. Hvad vil den evige Aand med denne Natur, hvad er

at de kun kunne opfattes som analoge med det, vi kalde Succession; altsaa: ufattelige og dog ikke ufattelige. Finder Nogen dette antageligt da maa der i hans Bevidsthed være et Rum for det Ufattelige, der er skadeligere end det, man kalder det skadelige Rum i Luftpumpen. Et Rum, som ikke er Rum, en Tid, som ikke er Tid, er ikke blot noget for os Ufatteligt; det er noget i sig Umuligt. Det, hvis Modsatte er umuligt, er nødvendigt; det bliver for Kritikens Skyld nødvendigt at opgive det ufrugtbare skeptiske Spil med ufattelige Analogier, nødvendigt at erkjende de apriorisk subjective Former for objectivt almeengyldige.

Paa selvsamme Maade forholder det sig med Realitet, Begreb og begribende Selv væsen. Vi antage ikke, at enhver Realitet nødvendig maa have sit Begreb, og at dette Begreb maa ligge skjult i andre Realiteter, fordi det i Kjendsgjerning er os mindre ufatteligt, hvorledes et Realbegreb ved Udslag af Magt kan blive til Realitet end, hvorledes Ætherbølger kunne omdannes til Lys og Farver; men vi antage det, fordi vi ind-see, at det Modsatte er umuligt. Vi forudsætte en Alt begribende Selveenhed, ikke fordi vi fatte, hvorledes en uendelig, simultan Begriben af alle Begreber kan foregaae, men fordi vi indsee, at Begreber umulig kunne tænkes uden Begriben, og at Begriben er umulig uden begribende Subjectivitet. Anderledes med de særlige Begreber og deres indbyrdes Forhold; her er utallige Muligheder, logiske Conseqvenser, skjulte Overgange, som vi ikke fatte. Det er i Videnskabens Navn lige saa ufornuftigt at bryde af ved et tilsyneladende Uforstaaeligt og erklære det os Ufattelige for det i sig Umulige, som det er et Tegn paa phantastisk Overgreb at operere med indbildte Muligheder og lade, som om man fattede, hvad der dog er og bliver os ufatteligt. Den strenge Videnskab tør ingenlunde benægte, at den guddommelige Frihed har uransagelige Muligheder; men den er beføiet til at gjøre Indsigelser, naar et Noget, der kalder sig Videnskab, vil have de uransagelige Muligheder videnskabelig ransagede, naar der i pseudovidenskabelig Form serveres med Kategorier, som: Guds Naade, Guds Unaade, Vrede, Forbarmelse, Tilgivelse, Eftergivelse o. s. v. Det er jo Muligheder, som kun de kunne kjende, der ifølge deres Kald og Værdighed have fri Adgang til det Allerhelligste; lad dem da meddele os Guddommens hemmelige Raad og Beslutninger, dog vel at mærke saaledes, at Meddelelsen skeer, ikke i Videnskaben, men — udenfor Videnskaben.

dens egenlige Mening med den endeløse Vrimmel af besjælede Organismer, der, som det synes, kun fødes, for at lide, og leve, for at døe? Fremfor Alt, hvad er dens Heensigt med Mennesket? Ere de menneskelige Sjæle bestemte til at forsvinde med de nærværende Organers Oplosning, eller bære de i sig et Anlæg til en paa andre Betingelser uendelig fortsat Udvikling? Paa en Besvarelse af slige Spørgsmaal kan Videnskaben ikke indlade sig, thi Mulighed staaer imod Mulighed.

Allerede den psykologiske Vexelbestemmelse af Realgrunde, Motiver, og Villie minder os om, hvor uigjennemsigtigt det actuelle Grundforhold mellem Frihed og Nødvendighed maa være for endelige Bevidstheder. Lægger man Eftertrykket paa Motivernes reale Grunde, saa træder Nødvendigheden frem i Frihedens Lys, og hvad vil saa Aanden? En Udvikling af de Muligheder, der indeholdes i dens egen udtømmelige Naturgrund! Den synlige Verdens Anlæg og dette Anlægs lovbestemte Virkeliggjørelse er Objectiveringens Udtryk for den uendelige Tilfredsstillelse, hvormed den Alt frembringende Frihed nyder sine egne begrundede Frembringelser. Naturnødvendigheden, som, objectivt seet, er blind og betinget, er i det frie Selv gennemskuet og villet; langt fra at være noget for Selvbestemmelsen Fremmed og Tvingende, er den tvertimod det System af reale Grunde, der gjør Villien absolut ved at give Motiverne objectiv Gyldighed. Naar det da hedder, at Aanden med al foregiven Oekonomie og tilsyneladende Ødselhed ikke kan Andet end frembringe denne virkelige Natur, denne objective Verden med dens Phænomener og Love, da vil dette kun sige, at den absolute Frihed ved at bestemme Alt efter sin egen Natur absolut maa tilfredsstille sig selv. Dette er, saa at sige, Frihedsprincipets Realisme.

Men Frihedsprincipet er i Grunden et idealistisk Princip. Frihedsidealismen ligger i Selvbestemmelsens subjective Inderlighed: Ideer, Idealer og ideale Begreber høre ogsaa med til Villiens Motiver. Det er da muligt, at Villien uden at undrage sig Realgrundene og blive vilkaarlig, kan i Kraft af ideale Motiver bestemme og articulere Mulighederne saaledes, at

Realsystemer af lavere Orden sættes som Betingelser og Midler for Systemer af højere Orden. Det er da muligt, at denne Natur, det Universum, hvori vi leve, kun er en storartet Indledning, et Trin paa den uendelige Skala, ad hvilken den evige Viisdom fører sit Værk, sine Villiesfrembringelser op mod Fuldkommenhedens Maal; men det Modsatte er jo ogsaa muligt. Hvor ere vi nu? Er det nu saaledes, at hele Udviklingen foregaaer indenfor dette synlige Universum, eller er der Realsystemer af højere Orden, i hvilke Fuldendelsen naaes? Vi vide det ikke; Mulighed staaer imod Mulighed.

I samme Uvished hildes vi, naar Spørgsmaalet om det Alt bestemmende Selyvæsens Omhu for de besjælede Organismer, særlig for de selvbevidste Sjæle, skal besvares. Det er jo muligt, at den evige Aand er uendelig ligegyldig mod de besjælede Individuers Vee og Vel; det er jo muligt, at den uforanderlige Naturlov, der sætter Maal for Nydelsen og Grændser for Lidelsen, maa være de Levendes eneste Trøst, at den Idealitet, der kan destilleres af selvbevidste Væseners Kval og Smerte, ikke kommer Individerne selv til Gode, men er et Sublimat af de Afmægtiges Resignation, en Offerduft, som den almægtige Frihed nyder for sig selv alene. Men det er jo ogsaa muligt, at Aandens Væsen er Kjærlighed, at den tilsyneladende Ligeegyldighed hører med i den Viisdom, som løser alle Gaader, og engang i højere Regioner vil forklare sig til et talende Vidnesbyrd om den faderlige Omsorg, hvormed det absolute Selvvæsen fra Evighed af har villet sikkre de relative Selvvæsener en grundig, gradviis og derfor smerterig Opnaaelse af den Frihed, hvortil de ere bestemte. Paa hvilken Side staaer nu den virkelige Sandhed? Vi vide det ikke: Mulighed staaer imod Mulighed.

Ere vi hermed færdige? Ingenlunde. Paa modsatte Muligheders neutraliserende Ligevægt er det umuligt at leve. Intet frit fornuftigt Menneske kan føre sit Liv uden en fornuftig bestemt Livsanskuelse; men en bestemt Livsanskuelse er kun mulig i Kraft af et afgjørende Valg mellem modsatte Muligheder: her er Grændseskjellet mellem Religion og Videnskab, Tro og

Viden. Det Høieste, hvortil videnskabelig Indsigt kan naae, er at klare Mulighederne og vise os Valgets Nødvendighed; men for Valget selv kan Videnskaben ikke være ansvarlig: Ansaret hviler paa den vælgende Subjectivitet. Den, der vælger at leve paa en Anskuelse, som opoffer det Individuelle for det Almene, bøier Friheden ned under Nødvendigheden og lader Selvet udaande i uendelig Resignation, kan lige saa lidt beraabe sig paa videnskabelige Grunde, som den, der vælger at stride for Frihedens personlige Idealer og stole paa Kjærlighedens Almagt. Begge vælge i Tro, og Troens Valg tør lige saa lidt udslette den videnskabelige Bevidsthed hos den Sidste som hos den Første. Maae vi nu indrømme, at kun de Principer, hvis Fordringer retfærdiggjøres ved videnskabelige Grunde, ere videnskabelige, følger saa ikke med uimodsigelig Conseqvens heraf, at Troesprincippet ikke kan være et videnskabeligt Princip?

Det er ikke nok at fremstille Troesprincippet og Vidensprincippet som ueensartede; thi selv naar vi holde os til Newtons Regel: *principia præter necessitatem non esse multiplicanda*, kan det ikke nægtes, at der inden for Videnskabens Enemærker gives ueensartede Principer. Nogle af disse, som Materialismens, Spiritualismens, Positivismens, Idealismens, bekæmpe hverandre indbyrdes, blotte ved gjensidig Kritik hverandres Eensidighed og forbedre paa denne Maade deres egen Opløsning; men der er andre, som ikke saaledes lade sig neutralisere. De ueensartede Fagvidenskaber have ikke blot hver sit Materiale, sit Maal og sin Methode, men ogsaa i Medfør af Undersøgelsernes Gang, hver sit særegne Princip: ingen Encyclopædist har endnu formaaet at udlede samtlige Videnskaber af eet eneste Princip; men da Videnskaberne desuagtet, for saa vidt de ere Videnskaber, ere homogene, saa kan Principernes Ueensartethed kun være relativ. Indskrænke vi os nu til at kalde Troesprincippet og Vidensprincippet ueensartede Principer, saa gjøre vi os skyldige i en Tvetydighed. Der maa dog være en kvalitativt afgjørende Forskel mellem Principer, som med al deres Ueensartethed falde indenfor Videnskaben, og et Princip, som paa Grund af sin ubetinget subjective, personlige Eiendommelighed falder udenfor

al Videnskab; for altsaa at hæve Tvetydigheden maae vi udtrykke indskærpe, at Principerne for Tro og Viden ere absolut ueensartede.

Vel kunde det synes, som om den dualistiske Adskillelse af Tro og Viden kun havde Betydning for dem, der vælge at troe paa en positiv Religions overnaturlige Kjendsgjæringer, men ikke for dem, der holde sig til Fornuften og bygge deres religiøse Overbeviisning paa et objectivt, videnskabeligt Grundlag. Det er en stor Vildfarelse; Comte's Yttring om „Aandens moderne Oprør imod Hjertet“ er fra Videnskabens Standpunkt en kraftig Udtalelse af Subjectivitetens uafviselige Krav paa Forrang i det Religiøse. Lad En sige: „Jeg kan ikke troe paa en almægtig, fri og faderlig Gud, thi Videnskaben har overbeviist mig om, at et saadant Væsen umulig kan existere;“ en Anden: „Jeg maa nødvendig troe paa en personlig Gud, thi Videnskaben har i den speculative Dogmatik uimodsigelig beviist, at Gud er personlig:“ da gjøre begge sig skyldige i een og samme Miskjendelse af Subjectivitetens Andeel i Beviisførelsen.

Ingen personlig sammenhængende Livsanskuelse er mulig uden Tro, ingen væsenlig Tro er mulig uden afgjørende Selvbestemmelse, ingen afgjørende Selvbestemmelse er mulig uden et Valg, intet Valg er muligt uden en selvbevidst vælgende, for sit Valg ansvarlig Subjectivitet. Mon en saadan Subjectivitetens Overvægt i det Religiøse skulde staae i Strid med Videnskab og sund Fornuft?

Videnskaben kan ikke gjøre Mere end forelægge Bevidstheden de Muligheder, mellem hvilke der maa vælges, og belyse de reale Grunde; men forvandle Grundene til Motiver, bestemme Motivernes Vægtfylde og fritage Subjectiviteten fra Valgets Ansvar formaaer den ikke. Vel kunde det synes, som blev den ansvarlige Subjectivitet nu med Eet saa selvstændig og selvraadig, at den kunde foretrække en Livsanskuelse saa mythisk eventyrlig, den vilde, uden at skyldte enten Videnskaben eller Fornuften noget Regnskab derfor. Dette er vel ogsaa Tilfældet

med saadanne Individualiteter, som ikke indsee, hvad Videnskab egenlig er, og hos hvilke Fornuften endnu er et umyndigt Barn; men det gjælder ingenlunde om dem, der have gjort et dybere Indblik i Videnskabens Væsen. Selv naar de af indre personlig Trang vælge at troe paa den aabenbarede Religion og bevare den nedarvede Ærefrygt for Kirken og dens Institutioner, maae de bestandig gjøre Videnskaben Regnskab, idet de gjøre sig selv Regnskab; i intet Tilfælde tør Mennesket vilkaarlig slukke Fornuftens Lys, men Fornuftens rene Lys brænder klarest i Videnskaben.

Det bliver da en Livsopgave at forene den religiøse Tro med den videnskabelige Bevidsthed. Hvorledes er dette muligt? Det positive Indhold, som tilegnes i Tro, kan ikke, hvad Littré antager, hentes fra Videnskaben; og dog maa den videnskabelige Bevidsthed, saa vidt den formaaer, være med til at underkaste dette Indhold en kritisk Prøvelse. Vi møde her paa Aandslivets høieste Trin igjen de dobbeltsidige Functioner. Den luttrende Kritik er paa een Gang en Troeskritik og en Videnskritik. Troeskritiken udskiller alt det, som ikke oprindeligt vedkommer Troens Væsen; det hele Overleveringsapparat i udvortes historisk Form betragter den som en Indklædning, et Hylster, hvori det hellige Indhold er opbevaret. Den vil ingenlunde ringeagte Indklædningen eller sonderbryde Hylsteret; men den vil dog kun tilegne sig det, som den troende Subjectivitet af indre Erfaring behøver som uundværlig Betingelse for Udviklingen af sit Frihedsliv. Hvorledes Videnskritiken er med overalt, kan kjendes paa Opfattelsen og Vurderingen af det Overleverede. Vi kunne belyse Vexelvirkningen under Synspunktet af de to Kategorier: Mulighed og Sandsynlighed.

✓ / Det Usandsynlige maa troes, men det Umulige kan ikke troes, det er en Fundamentalsætning for al Aabenbaringstro. Aabenbaringstroen forudsætter Miraklets Mulighed, Videnskaben staaer fast paa Miraklets Usandsynlighed; men Tro og Viden enes om at skjelne mellem Mulighed og Virkelighed. Miraklets Mulighed viser hen til, hvad vi maae kalde

det perennerende Under, d. v. s. til den almindelige Forudsætning, at den evige Selvmagt vedblivende staaer i et Frihedsforhold, et actuet Villiesforhold til den naturlige Tingenes Orden, hvori Alt foregaaer efter Love. At den fornuftige Viden ikke herimod kan reise nogen beføiet Indsigelse, er viist i det Foregaaende.

Betænkeligere vilde det see ud, hvis den troende Subjectivitet i begeistret Overilelse gav sig til at ræsonnere saaledes: „Er Aanden almægtig og fri, saa maa den absolut frie Selvmagt jo kunne forandre Naturens Gang efter Behag; de virkelige Mirakler staae da som Vidnesbyrd om en uransagelig Almagtsvillie; man maa enten antage dem eller forkaste dem ubetinget; her kan ikke være Tale om Kritik, her gjælder kun Tro eller Vantro.“ Men det Ræsonnement, der saaledes tilintetgjør al Kritik, er selv ukritisk og falsk. I abstract udvortes, objectiv Forstand er det ganske sandt, at virkelige Mirakler unddrage sig al Kritik; men i en saadan udvortes, blind Facticitet have de virkelige Mirakler heller ingen Betydning, hverken for Tro eller Viden: de staae som phænomenale Monstrositeter, absolut ufattelige *répata*. I det Øieblik, der tillægges dem en fattelig Mening, en religiøs Betydning, kommer det Subjective i Bevægelse, og det endelige Forhold mellem Subjectiviteten og den objective Virkelighed berettiger os til en historisk Brug af Sandsynlighedens Maalestok.

Intet virkeligt Mirakel er nogensinde blevet godtgjort ved tvingende historiske Vidnesbyrd. Miraklet er et udvortes Tegn paa et væsenligt Indvortes, paa Frihedens Magt over Nødvendigheden, paa Livets Seier over Døden; Miraklet er Tegn og Symbol, og bliver ikke til Mere, om end dets Virkelighed var bekræftet af ti Tusinde edfæstede Øienvidner. Det givne Tegn er paa een Gang en indre og en ydre Kjendsgjerning; det Indre er det i Virkeligheden Ideale, det væsenlige Troesindhold, det Ydre er det vidunderlige Phænomen, der anskueliggjør det Indres Nærværelse. Det Indre, det Væsenlige, er Frihedens og Kjærlighedens Overordenlige, det for den endelige Forstand Usandsynlige, der kan tilegnes subjectivt, prøves subjectivt og

være nærværende for Bevidstheden til alle Tider; det Udvortes, det Phænomenale, er det Forbigangne, det tilhører en bestemt Tid, og Tidsalderens mere eller mindre adækvate Opfattelse deraf bliver at bestemme ved Tilnærmelse efter Sandsynlighed. Troeskritiken kan altsaa tilegne sig det Usandsynlige, men dog Mulige, og Videnskritiken, hvad dette Muliges ydre Fremtræden angaaer, holde sig til det Sandsynlige, og begge være enige om, at det i Tegnet Mirakuløse er Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aanden. Aandsvirkelighed betyder, at her virkelig er et Troesindhold, en utvetydig Aabenbarelse af den guddommelige Villie; Virkelighed for Aanden betyder, at det Ydre ikke tør fastholdes i saa sandselig umiddelbar Udvortes-hed, at her kan være Tale om Brud paa Naturens Love.

At man fra et udelukkende objectivt, videnskabeligt Standpunkt maa betragte en saadan Tydning af Aabenbaringsphænomenerne, ja af Aabenbaringens Væsen, som forblommet og tve-tydig, er ganske i sin Orden¹⁾. Da her er Tale om Videns-

¹⁾ Videns Grundsætning er, at Intet tør antages for virkeligt, som vitterlig strider imod Virkelighedens Lov. Troens Grundsætning er, at et virkeligt Tegn paa den frelsende Almagt ikke tør erklæres for umuligt, fordi det gjør Undtagelse fra de os bekjendte Love. Christi Opstandelse er et talende Exempel. Uden Videnskritik vil den Troende i al Troskyldighed tage det Udvortes i Begivenheden for noget saa Virkeligt, at Lovens Continuitet bliver brudt, og det saa iøinefaldende, at det ene Mirakel kommer til at indeholde i det Mindste sex Mirakler. Uden Troeskritik vil den Vidende ubetinget forkaste en Virkelighed, der sex Gange mod-siger sig selv, og anvise den Plads i Indbildningernes Verden. Skal et ærligt Forlig mellem Tro og Viden være muligt, da maa det indsees, at her er Ret og Uret paa begge Sider. Den Troende har Ret, for saa vidt han fastholder Kjendsgjærningen som et virkeligt Almagts Tegn; men naar han saa, støttende sig til indbyrdes uoverensstemmende Beretninger, opfatter det Virkelige saaledes, at det bliver et Tegn paa den ubegrænsede Vilkaarlighed, hvormed den almægtige Frihed kan vende op og ned paa alle Naturens og Aandens Love, og gjør et saadant Vilkaarlighedens Tegn til et Frelsens Tegn, da har han høiligen Uret. Den Vidende har Ret, idet han for al Virkelighed spørger om Virkeligheds-love og værger sig imod at antage Noget, hvad det saa er, for virkelig Kjendsgjærning, naar Lovene modsige hverandre; men, naar han saa sværger til en Naturnødvendighed, hvis Betingelser Erfaringen kun har sikkert ham ved empirisk Induction, i den Grad, at han *a priori* fornægter Frihedens Muligheder, da faaer han Uret, endog i Videnskaben. Og hvad

kritik, glemmer man hvert Øieblik, hvor vi ere, og fordrer det Umulige, fordrer, at Kjendsgjerningen selv skal bevises videnskabeligt. Det er en Tankeløshed. Videnskritiken er jo, saa at sige, kun med i Skifteretten for at sikkre Opfattelsen mod berettiget Indsigelse, medens Troeskritiken hævder sit eget eienommelige, med Videns Objectivitet absolut ueensartede Princip, og Troen tilegner sig Arven.

Den religiøse Tro er i sin første Umiddelbarhed en Tro paa noget Historisk, en Autoritetstro, der staaer fast paa en hellig, ufeilbar Overlevering; den naive Tro vil ikke høre Noget enten om Sandsynligt og Usandsynligt eller om Forskjellen mellem Ydre og Indre, den fordrer Vished, historisk Vished. Idet nu en eller anden udvortes Autoritet gaaer i Caution for den historiske Vished uden at indlade sig paa kritiske Undersøgelser, saa skeer det, at Troen fra Begyndelsen af faaer en Tilsætning af Overtro, en Tilsætning, der er yderst vanskelig at udskille, naar Troessandheden selv skal bevares. Skal en udvortes Autoritet indestaae for Sandheden, saa er Sandhedskriteriet tabt; thi Autoriteten virker ikke overbevisende, men imponerende. Hvert Troessamfund vil da møde frem med sine Myther og sine Mirakler og lægge an paa at imponere den ubefæstede Sjæl; her er da ikke Spørgsmaal om, hvilken af de

bliver saa Resultatet? At der kan gives Kjendsgjæringer af saa eiendommelig Natur, at Kjærnen, det væsenlige Indhold, ikke tør benægtes, og derhos af en saa overordenlig Fremtræden, at Virkelighedens ydre Form umulig kan bestemmes definitivt. Staaer nu en saadan Kjendsgjærning i et tilfældigt Forhold til den religiøse Tro, saa kan den faae sin Plads blandt Myther og Sagn; indeholder den derimod en for Troeslivet afgjørende Sandhed, da maa det sandselige Ydre opfattes som anskueliggjørende Phænomen, Tegn og Symbol paa det virkelige Indre; med andre Ord: Kjendsgjærningen maa bestemmes som Aandsvirkelighed, Virkelighed for Aanden.

Spørgsmaalet om Aandsvirkelighed er, som man heraf vil see, ikke et personligt Troesspørgsmaal, men et objectivt Vidensspørgsmaal. Hvorledes den Troende kommer til Rette med sig selv om Kjendsgjærningens ydre historiske Virkelighed, maa blive hans egen Sag; kun dette staaer fast: han kan umulig have Videnskritiken med, uden at anerkjende lovbestemte Grændser, Grændser, som ikke kunne overskrides, uden at Selvmodsigelsen indtræder.

mange Religioner, der har det dybeste Sandhedsindhold, men hvilken af dem der ved sine Tegn og Symboler har det bedste Greb paa at imponere. Det er et Særkjende for den aabenbarede d. e. den subjectivt aandsklare Religion, at den igjennem den udvortes Autoritet overalt i Sandhedens Navn viser hen til den indvortes, til Aandens Autoritet, Aandens Vidnesbyrd.

Saa er da Læren om to absolut ueensartede Principer ingenlunde nogen Anviisning til at løsrive Religionen fra Viden- skaben, eller Troen fra Fornuften; den dualistiske Adskillelse er netop Betingelsen for at naae en forsonende Eenhed: ogsaa om Tro og Viden gjælder det, at modsatte Poler tiltrække hinanden.

